

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Навчально-науковий інститут економіки і управління
Кафедра міжнародної економіки

«До захисту в ЕК»

«До захисту допущено»

Директор інституту
_____ О.О.Шеремет

Завідувач кафедри
_____ С.О.Гуткевич

«___» _____ 20__ р.

«___» _____ 20__ р.

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності 056 «Міжнародні економічні відносини»
освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»
на тему: «Державне регулювання міграційних процесів»

Виконала
здобувач 4 курсу, групи МЕ 4-9

Світлана Вікторівна Сушко

Керівник д.е.н., проф.

_____ Світлана Олександрівна Гуткевич

Рецензент

Засвідчую, що в цій дипломній
роботі немає запозичень із праць
інших авторів без відповідних
посилань
здобувач _____

Київ-2020 р.

Анатоція. В кваліфікаційній роботі надані теоретичні засади міграційних процесів, визначено сутність світового ринку праці, види міграційних процесів, показники, що характеризують міграційні процеси, проведено аналіз процесу трудової міграції, надано оцінку динаміки міграції України, та визначено шляхи зниження трудова міграції в Україні, розглянуто державне регулювання міграції, як основний напрям зниження рівня трудової міграції.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, розвиток економіки, державне регулювання, трудова міграція.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри_____

«__» _____20__ року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА

Сушко Світлана Вікторівна

1. Тема роботи :

Державне регулювання міграційних процесів

керівник роботи:

д.е.н., проф. Світлана Олександрівна Гуткевич

затверджені теми наказом по інституту від « __ » _ 20__ року №__

2. Строк подання студентом роботи - 02.06.2020 р.

3. Інформаційна база: нормативно- законодавча база України , дані Держкомстату України, Міністерство фінансів , Міграційної служби України підручники, навчальні посібники, монографії наукові публікації .

4. Зміст основних положень роботи : теоретичні засади міграційних процесів; аналіз процесу трудової міграції; шляхи зниження рівня міграції в Україні.

5. Дата видачі завдання – 02.09.2019 р.

6. Календарний план виконання кваліфікаційної роботи

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
Підготовка I-го розділу	20.12.2019	Виконано
Підготовка II-го розділу	24.02.2020	Виконано
Підготовка III-го розділу	20.03.2020	Виконано
Завершення написання роботи	13-17.04.2020	Виконано
Передзахист дипломних робіт	27- 30.04.2020	Виконано
Здача готової роботи	01-02.06.2020	Виконано

Здобувач _____ / _____ /
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник _____ / _____ /
 (підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	7
1.1 Світовий ринок праці:сутність та проблеми.....	7
1.2 Основні види міграційних процесів.....	14
1.3 Економічні та неекономічні показники міграції.....	21
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ.....	36
2.1 Аналіз впливу розвитку економіки на міграційні процеси	36
2.2 Оцінка динаміки міграції України.....	43
Висновки до розділу 2.....	47
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	48
3.1 Фактори впливу на міграцію.....	48
3.2 Державне регулювання міграційних процесів.....	53
Висновки до розділу 3.....	68...
ВИСНОВКИ.....	69..
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток глобалізаційних процесів у світовій економіці дозволяє узгоджувати попит та пропозицію на персонал незалежно від країни походження працівника і призводить до виникнення явища міжнародної трудової міграції. Досвід високорозвинених країн показує, що ефективне залучення та використання кваліфікованих трудових ресурсів є одним з ключових факторів економічного зростання країни. Натомість міграція низькокваліфікованих працівників, які не є дефіцитними для економіки країни, призводить до збільшення безробіття серед місцевого населення, зниження заробітної плати в галузі та зростання соціального напруження. Багатофакторний вплив міграції на соціально-економічне становище країни вимагає постійного удосконалення системи регулювання міжнародної трудової міграції задля отримання соціально-економічних переваг від участі держави у міграційних процесах.

В процесі розвитку і трансформації будь-якої держави міграція впливає на суспільне життя і відіграє важливу роль у розвитку соціально-економічних відносин, що, у свою чергу, впливає і на політичний розвиток. Міграційні процеси знаходять відображення у міграційній політиці, яка має свої особливості в кожній країні. У зв'язку з тим, що міжнародна міграція охоплює багато країн і регіонів, робить останні взаємозалежними від міграційних потоків, тому зміни у міграційній політиці однієї країни здатні впливати на ситуацію з міграцією також у інших країнах. У певній мірі міграційна політика впливає на кількісні і якісні параметри міграційних потоків, їх напрямки і співвідношення легальної і нелегальної міграції. Важливим важелем аналізу є саме державне регулювання міграційних процесів, адже в останні десятиріччя спостерігається збільшення масштабів трудової міграції з України до багатьох країн ЄС. Україна є одним з найбільших постачальників робочої сили у європейські держави. У цьому контексті особливо актуальним стає питання впливу міжнародної трудової

міграції на економічний розвиток країни. Таким чином, без сумнівів актуальним є дослідження регулювання міграційних процесів.

В сучасності у більшості країн меншою чи більшою мірою поширені процеси міграції, робочої сили. Це зазвичай негативно впливає на економіку країн, з яких емігрують працівники. Міграційні процеси мають суттєвий вплив на економіку кожної країни.

Міграційна політика повинна бути розроблена спільно із стратегією соціально-економічного розвитку країни на основі систематизованого та комплексного підходу до створення привабливого інвестиційного клімату, відновлення довіри до влади та забезпечення високого рівня життя.

Об’єкт аналізу: міграційні процеси.

Предмет аналізу: державне регулювання міграційних процесів.

Мета роботи: теоретичне обґрунтування та аналіз державного регулювання міграційних процесів.

Відповідно до визначеної мети поставлено і вирішено такі завдання:

- визначено сутність та основні риси світового ринку праці;
- розглянуто основні види та причини міграційних процесів;
- проаналізовано економічні та неекономічні наслідки міграції;
- дано характеристику міграційної політики;
- проаналізовано динаміку впливу міграції на економіку країн;
- визначено основні напрями регулювання міграційних процесів;
- вивчено міжнародний досвід;
- показано державне регулювання міграційних процесів як основний напрям зниження рівня міграції.

Методи аналізу: монографічний, статистичний: табличний, графічний та рядів динаміки; метод порівняльного аналізу, абстрактно-логічний метод.

Інформаційна база: нормативно-законодавча база України, дані Держкомстату України, Міністерство фінансів, Міграційної служби України підручники, навчальні посібники, монографії, наукові публікації.

Структура роботи: робота виконана на 76 сторінках. Складається зі вступу, основної частини (поділяється на 3 розділи), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1 Світовий ринок праці: сутність та проблеми

Проблемою в сучасному світі є міграція населення, метою якої є покращення соціальних умов життя. Безвізовий режим та потреба в трудових ресурсах європейських держав є основними проблемами міграції, передусім трудової.

Ринок праці змінюється в залежності від різних форм зайнятості та рівня безробіття. У вирішенні проблем безробіття важливими є гнучкі форми зайнятості. Ринок праці формується потребами та пропозиціями робочої сили для працездатного населення, режимом праці, з урахуванням з індивідуальних потреб працівників, а також заходами соціальної допомоги, а також заходи соціальної допомоги при переході від зайнятості до незайнятості і навпаки. Гнучкі форми зайнятості допомагають підприємствам визначати кількість та якість робочої сили, що використовується на підприємствах, виходячи з потреб розвитку виробництва і наявної економічної кон'юнктури. При цьому використовуються різні моделі неповного робочого часу: скорочений робочий тиждень, розподіл робочих місць, альтернативний робочий тиждень, стислий робочий тиждень, надомна та дистанційна робота.

Деякі автори вважають[1], що останнє десятиліття характеризується різким зростом міграційних процесів. Відбувається переорієнтація ринку праці. В науковій літературі визначають що світовий (міжнародний) ринок праці – це система відносин, що виникають між державами з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту. Ці відносини склалися у зв'язку нерівномірністю розміщення робочої сили по країнах світу. В глобальній економічній системі важл є міжн ринок праці та

відмінностями в її відтворенні на національному рівні. Поряд з міжнародним ринком товарів, послуг і капіталів значних масштабів набуває тепер і міжнародний ринок робочої сили, який являє собою не просто суму національних ринків, а систему, що базується на їхніх взаємозв'язках та взаємодоповненнях.

Міграцією робочої сили – називається переміщення працездатного населення із одних країн в інші терміном більше ніж на один рік, викликане причинами економічного, політичного, чи іншого характеру [1].

Аналіз показав, що міжнародний ринок праці включає в себе регіональні ринки, місцеві ринки праці, зв'язки між якими менш інтенсивні, ніж внутрішньорегіональні. Вони являються більш інтенсивними, ніж регіональні.

Деякі автори вважають [35], що модернізація трудових відносин усе більше пов'язується з наданням їм мережевих форм. У цілому поєднання Інтернет-технологій з традиційною інфраструктурою міжнародних ринків праці дозволяє суттєво розвиватися у напрямі реформування глобальної мережі телероботи.

У економічній теорії, робоча сила, як показав аналіз – здатність людини до праці, сукупність фізичних і духовних здібностей, що людина використовує у своїй діяльності. Робоча сила визначається у статистиці як кількість людей, готових працювати за наймом. У різних країнах цей показник розраховується по-різному. Зазвичай він включає кількість працюючих з додаванням зареєстрованих безробітних. Існують вікові й інше обмеження. Статистичні органи США враховують людей, не молодших від 16 років.

В міграційному процесі важливе значення мають трудові ресурси, що предсавлені населенням, маючі кваліфікаціні навички, фізичне здоров'я. Взагалі ж думки на рахунок них існують різні. З економічної точки зору трудові ресурси це частина населення, яка має можливість брати участь у трудовій діяльності.

Одним із важливих елементів глобальної економічної системи, на яку перетворився світ, є міжнародний ринок праці з його уніфікованою шкалою критеріїв щодо якості трудових ресурсів, розвитком нових форм зайнятості, гнучкістю та надзвичайною мобільністю сукупної робочої сили [1].

Деякі автори вважають [1], що світовий ринок праці – це:

- система відносин, що виникають між державами з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту;
- загальна сукупність трудових ресурсів, що пропонуються та купуються в різних країнах на основі попиту та пропозиції.

Формування міжнародного ринку праці відбувається двома шляхами:

- через міграцію трудових ресурсів і капіталу. Капітал, як правило, рушав у ті місця концентрації робочої сили, де вона значно дешевша від робочої сили в країні-експортері;
- шляхом поступового злиття національних ринків праці, внаслідок чого усуваються юридичні, національно-етнічні культурні та інші перегородки між ними. Це приводить до утворення так званого «спільного ринку праці».

Виникнення і розвиток міжнародного ринку робочої сили є результатом зростання міжнародної мобільності двох головних факторів виробництва – капіталу і праці. Підвищення міжнародної мобільності капіталу в соціальному плані означає, що він пред'являє попит тепер не тільки на робочу силу країни свого базування, а й на іноземну робочу силу, яка нерідко має певні переваги порівняно з національною. Попит на іноземну робочу силу почав помітно зростати тоді, коли виник масовий експорт приватного виробничого капіталу й почалося створення у всіх країнах підприємств з використанням місцевої робочої сили.

Аналіз показав, що в Західній Європі більш цивілізований ринок праці, пов'язаний з переміщенням робітників між та уніфікація трудового

законодавства. Особливістю міграції європейських країн є зовнішня та внутрішня міграція.

У структурі міжнародного ринку праці вирізняються два сегменти[1]:

- перший сегмент - охоплює робочу силу характеризується відносно постійною зайнятістю, стабільністю трудових навичок, високим рівнем кваліфікації й зарплати, а також доволі чіткою ієрархією кваліфікації.

Це загалом привілейований шар працівників з розвинутих країн, а також країн із середнім рівнем розвитку (Сінгапур, Тайвань, Гонконг). Слід згадати й інший, щоправда нечисленний, шар зайнятих у різних міжнародних організаціях (ООН, ЮНЕСКО,МВФ). Наймання працівників у такі організації відбувається на чисто міжнародній основі і, як правило, з урахуванням лише професійної придатності. Цей ринок праці має певну тенденцію до розширення з огляду на зростання міжнародних зв'язків та загострення глобальних проблем.

- другий сегмент - робоча сила, яка походить з районів світу з відносно низьким рівнем економічного розвитку. Серед цих працівників слід вирізнити специфічний загін так званої неелегальної робочої сили, чималі потоки якої спрямовуються в індустриальні країни,зокрема США.

До цієї категорії працівників можна приєднати також «екологічних біженців», котрі через катастрофічні природні умови змушені покидати свої місця, шукати роботу в інших країнах та регіонах. Працівники, що пересуваються між країнами нелегально, по суті не мають юридичних і політичних прав. За необхідності приватні компанії легко можуть позбавитись їх, вдаючись до депортації.

Економічна функція нелегального ринку праці зводиться переважно до обслуговування потреб величезної маси дрібних та середніх підприємств в індустриальних країнах, які, на відміну від великих підприємств, неспроможні застосовувати в широких масштабах дорогі працевзбережувальні

технології. Ці підприємства не можуть також за потреби переводити свої капітали у країни з дешевою роботою силою, як це часто роблять гігантські ТНК. Держава, як правило мовчазно сприяє використанню праці нелегалів [1].

На ринку праці можна вирізнити ще дрібні сегменти, класифікуючи робочу силу за віковими й професійними особливостями, ознаками тієї, або іншої культури, традиції, а також національними, расовими та статевими ознаками (рис 1.1).

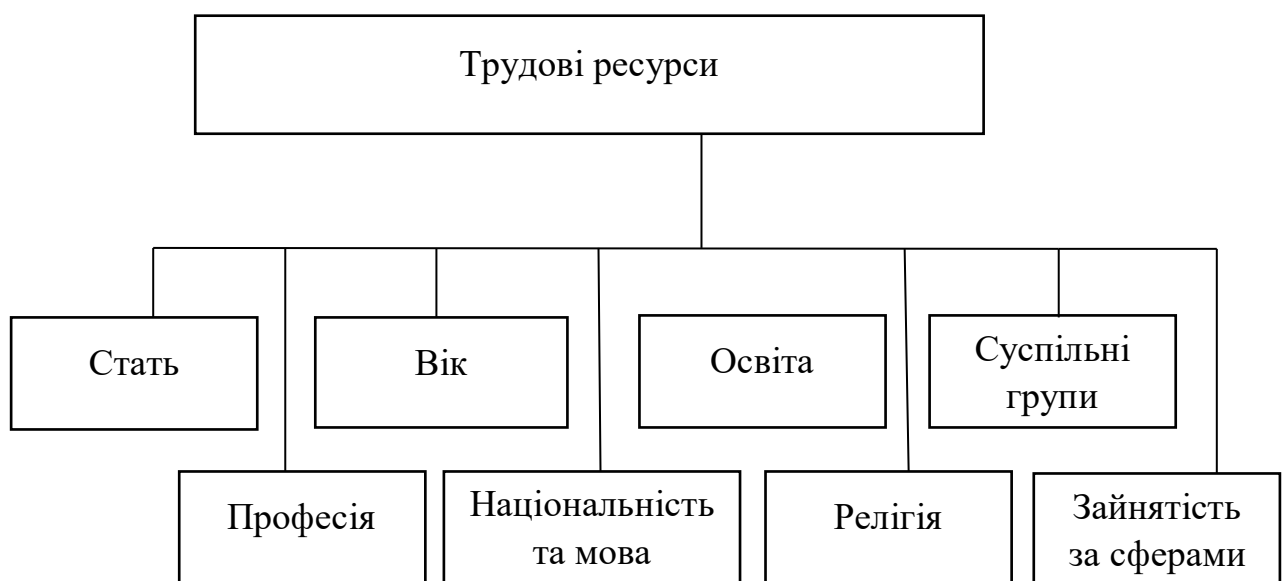

Рис 1.1. Класифікація робочої сили

Джерело: складено на основі [1].

Такий поділ чималою мірою пов'язаний з діяльністю ТНК, які мають попит на чітко визначені категорії робочої сили. Так, філіали західних компаній у країнах, що розвиваються, прагнуть використати насамперед працю молодих незаміжніх жінок, які не висувають високих вимог щодо оплати праці і водночас є слухняними, надійними, спритними в роботі. Особливість сучасного ринку праці є те, що жіноча робоча сила стала важливим сегментом нинішнього світового ринку праці, особливо в країнах,

що розвиваються. Також особливий сегментом на ринку праці є використання висококваліфікованих фахівців в галузі інформатики, менеджменту.

Сучасна структура світового ринку праці характеризується, насамперед, виникненням нового й особливого сегмента, який пов'язаний з використанням висококваліфікованих спеціалістів, а також фахівців в галузі інформатики, менеджерів. Розвиток розглядуваного сегмента ринку робочої сили значною мірою зумовлюється стрімким зростанням світової торгівлі послугами. Специфіка цього сектора ринку праці полягає в тому, що завдяки розвинутій мережі телекомунікацій певна частина інтелектуальної робочої сили може брати участь у виробничому процесі, що здійснюється на будь-якій відстані від місця її перебування. Чинники впливу на формування ринку праці (рис. 1.2)

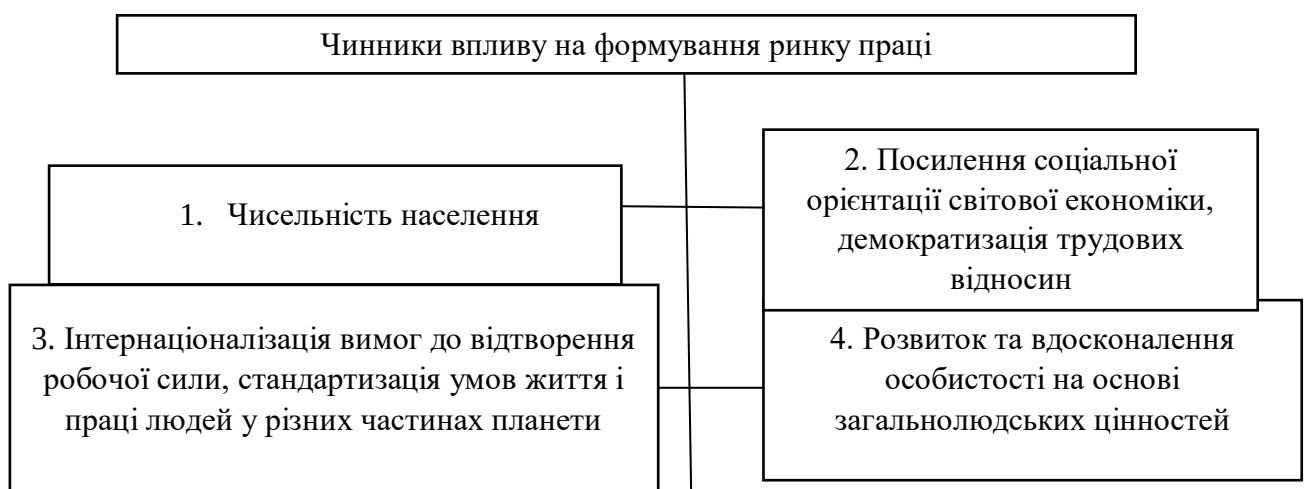

Рис 1.2. Чинники впливу на формування ринку праці

Джерело: складено на основі [1].

Таким чином виділення сегментів світового ринку праці можна продовжити:

сегментом світового ринку праці можна віднести робочу силу, що поділена за віковими та професійними особливостями, ознаками тієї або

іншої культури, традиції, а також національними, расовими та статевими ознаками;

четвертий сегмент, який пов'язаний з використанням висококваліфікованих спеціалістів (наукових працівників, інженерів, аналітиків систем), а також фахівців у галузі інформатики, менеджерів.

Специфіка – завдяки розвинутій мережі телекомунікацій певна частина інтелектуальної робочої сили може брати участь у виробничому процесі, що здійснюється на будь-якій відстані від місця її перебування [1];

п'ятий сегмент – жіноча робоча сила формується шостий сегмент – це «транснаціональна робоча сила».

Цим професійним кадрам притаманна висока міжнародна мобільність: вони готові в будь-який момент задовольнити попит на робочу силу з боку підприємств, розташованих у різних районах світу. Такі групи утворилися, наприклад, у країнах Азії, Західної Європи, Африки, в районі мексикансько-американського кордону.

Порівняльна характеристика сучасного світового ринку праці представлена в таблиці 1.1

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика світового ринку праці

Характеристика ринку праці в 90-х рр. XX століття	Характеристика сучасного світового ринку праці
Суттєво збільшився лад між походженням економікою промислово розвинутих країн нижчої кризової точки і початком поліпшення ситуації на ринку робочої сили	Зростає нерівномірність розміщення робочої сили по країнах та відмінності в їх відтворенні на національному рівні
Нетиповою для фази пожвавлення є мляве зниження таких показників використання робочої сили, як чисельність змушених працювати неповний робочий тиждень, а також чисельність тих, хто претендують на робочі місця, але припинили активні пошуки роботи	Зростає мобільність капіталу та праці, попит пред'являється і на іноземну робочу силу, особливо на висококваліфіковані кадри, модифікується структура та характер конкуренції на міжнародному ринку праці

Продовження табл. 1.1

Ситуація на ринку праці впродовж останнього десятиліття характеризується різким звуженням можливостей для звільнених повернутися на попереднє місце роботи	Поглиблюється взаємозалежність між національними ринками праці, посилюється мобільність різних категорій міжнародних мігрантів, що чинить вплив на рівень доходів, як в країнах експортерів, так і в країнах-імпортерів робочої сили
--	--

Джерело: складено на основі [1].

Нами проведено аналіз і виявлено, що об'єднання національних ринків в один - світовий - істотно позначається на макроекономічній політиці окремих держав у галузі праці та соціально-трудова відносин, знімаючи обмеження, спричинені національними особливостями, та надаючи їй більш універсального характеру. Розвиток міжнародного ринку праці матеріалізується у зростанні масштабів та інтенсивності міжнародних міграційних процесів, які набувають дедалі глобальнішого характеру, залучаючи населення абсолютної більшості країн світу.

Поглиблення науково-технічної революції, кардинальні зміни на політичній карті світу, структурні трансформації в міжнародній економіці зумовили певну появу нових рис і особливостей міжнародної трудової міграції, модифікацію її закономірностей і тенденцій [1].

Таким чином сутність світового ринку праці визначається потребою в робочій силі, рівні кваліфікації, освіти, віку та статі. На сучасному етапі сформувалися фактори, які впливають на необхідність широкої участі всіх країн у світогосподарських процесах.

1.2 Основні види міграційних процесів

Міграція – одна з відмітних особливостей сучасного розвитку світової економіки з урахуванням її обсягу, динаміки та впливу на країни.

Міграційні процеси являють собою переміщення груп людей між країнами для зміни місця проживання на тривалий термін.

Нами проаналізовано, що міжнародна міграція робочої сили – це переміщення робочої сили з однієї країни в іншу. Вона включає два основні взаємопов'язані процеси: еміграційний та імміграційний [36].

Деякі автори визначають, що еміграція – це виїзд робочої сили з однієї країни в іншу.

Імміграція – це в'їзд робочої сили до приймаючої країни. Реєміграція – повернення робочої сили в країну еміграції (на батьківщину)

Нами розглянуто міжнародна міграція робочої сили, яка характеризується переміщення робочої сили з однієї країни в іншу.

Є також форма постійна міграція, яка пов'язана з переміщенням значної маси людей, що переселялись на постійне місце проживання в інші країни.

Нами проаналізована тимчасова та нелегальна міграція. Тимчасова міграція, що передбачає повернення мігрантів на батьківщину по закінченню першого строку.

Нелегальна міграція, яка надто вигідна підприємцям країн-мігрантів і становить своєрідний резерв необхідної їм робочої сили.

Різномісцеві потоки трудових ресурсів, що перетинають національні кордони, утворюють міжнародний ринок праці, який функціонує у взаємозв'язку з ринками капіталу, товарів та послуг. Інакше кажучи, міжнародний ринок робочої сили існує у формі трудової міграції. Міжнародна міграція робочої сили зумовлена чинниками внутрішнього економічного розвитку кожної окремої країни і зовнішніми чинниками; станом міжнародної економіки в цілому та економічними зв'язками між країнами. У певні періоди рушійними силами міжнародної трудової мобільності можуть виступати також політичні, військові, релігійні, національні, культурні, сімейні та інші соціальні чинники. Причини міжнародної трудової міграції можна також зрозуміти лише як конкретну сукупність названих чинників [36].

В основному виділяють економічну причину міжнародної трудової міграції, пов'язану з масштабами, темпами та структурою накопичення капіталу.

По-перше, відмінності в темпах накопичення капіталу зумовлюють відмінності сил притягання або відштовхування робочої сили в різних регіонах світового господарства, що в кінцевому підсумку визначає напрямки переміщення цього чинника виробництва між країнами.

По-друге, рівень та масштаби накопичення капіталу справляють безпосередній вплив на рівень зайнятості працездатного населення і, отже, на розміри відносного перенаселення (безробіття), яке є основним джерелом трудової міграції.

По-третє, темпи і розміри накопичення капіталу у свою чергу до певної міри залежать від рівня міграції. Ця залежність полягає в тому, що порівняно низька заробітна плата іммігрантів і можливість знизити оплату праці вітчизняним працівникам дозволяє знизити витрати виробництва і тим самим збільшити нагромадження капіталу. Така ж мета досягається шляхом організації виробництва в країнах з дешевою робочою силою. Транснаціональні корпорації з метою прискорення накопичення капіталу використовують або рух робочої сили до капіталу, або переміщують свій капітал у праценадлишкові регіони.

По-четверте, причиною переміщення робочої сили є зміни в структурі потреб і виробництва, спричиняє науково-технічним прогресом. Скорочення обсягу виробництва або ліквідація деяких застарілих галузей вивільняють робочу силу, яка шукає собі застосування в інших країнах [36].

Робоча сила переміщується з країн з низьким рівнем життя і заробітної плати в країни з вищим рівнем. Національні відмінності в заробітній платі є об'єктивною основою міграції праці. Розглянуті вище причини можуть пояснити головним чином міграцію робочої сили з країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою або міграції з менш економічно розвинутих європейських країн до більш розвинутих. Але для пояснення

міграції між США і Канадою, Англією і США, всередині ЄС цього недостатньо. В міграції між цими країнами велику роль відіграють чинники гуманітарного, соціально-культурного, екологічного, психологічного, правового, сімейного порядків. Можливість трудової міграції розширюється в міру формування єдиного світового економічного простору, у тому числі інформаційного та транспортного.

Нами проаналізовано і розглянуто історично міжнародне переміщення трудових ресурсів проходить 4 етапи.

I етап міжнародної міграції безпосередньо пов'язаний з промисловою революцією, яка здійснилась у Європі в останній третині XVIII — середині XIX ст. Наслідком цієї революції стало те, що накопичення капіталу супроводилося зростанням його органічної будови. Остання привела до утворення "відносного перенаселення", що викликало масову міграцію з Європи до Північної Америки, Австралії, Нової Зеландії. Цим було започатковано формування світового ринку праці.

Формування світового ринку праці сприяло[36]:

- економічному розвитку в країнах імміграції, оскільки задовольняло гостру потребу цих країн у трудових ресурсах в умовах високих темпів накопичення капіталу і відсутності резервів залучення робочої сили;
- колонізації малозаселених районів землі і втягуванню в систему світового господарства нових країн.

II етап міжнародного переміщення трудових ресурсів охоплює період з 80-х років XIX ст. до Першої світової війни. В цей період значно зростають масштаби нагромадження капіталу, характерною рисою якого виступає посилення нерівномірності цього процесу в рамках світового господарства.

Високий рівень концентрації виробництва та капіталу в передових країнах (США, Великій Британії та ін.) зумовлює підвищений попит на додаткову робочу силу, стимулює імміграцію з менш розвинутих країн (відсталіх країн Європи, з Індії, з Китаю тощо). За цих умов змінюється

структура та кваліфікаційний склад мігрантів. На початку XX ст. основну масу мігрантів становила некваліфікована робоча сила.

III етап розвитку міжнародної міграції охоплює період між двома світовими війнами. Особливість цього етапу — скорочення масштабів міжнародної трудової міграції, в тому числі міжконтинентальної міграції і навіть рееміграції з класичної країни-іммігранта — США. Це було зумовлено такими причинами:

- наслідками світової економічної кризи 1929 — 1933 рр., що проявились у зростанні безробіття в розвинутих країнах, і необхідності обмеження міграційних процесів;
- замкнуто-тоталітарним характером розвитку СРСР, котрий виключив його з кола країн-емігрантів робочої сили.

IV етап розвитку міжнародної міграції робочої сили розпочався після Другої світової війни і триває понині. Цей етап, зумовлений НТР, монополізацією міжнародних ринків праці і капіталу, процесами інтернаціоналізації та інтеграції.

Його характерні риси:

- зростання внутрішньоконтинентальної міграції, зокрема, в Європі та Африці;
- зростання попиту збоку сучасного виробництва на висококваліфіковані кадри, виникнення нового виду трудової міграції, який отримав назву "відплив умів";
- посилення державного і міжнародного регулювання трудової міграції.

На тлі довгострокових циклів відбуваються сплески (вибухи) міграції. Так, у 40-ві роки XIX ст. відбувся вибух еміграції з Ірландії в США, внаслідок так званого "картопляного голоду". На початку 80-х років XIX століття широкомасштабна еміграція з Італії та Східної Європи до США була зумовлена падінням цін на європейську пшеницю. Перед Першою світовою війною, з початком економічного пожвавлення, посилилась міграція, але

була перервана війною. Велика депресія та Друга світова війна помітно знизили рівень міграції. Після Другої світової війни потік мігрантів знову став збільшуватись. По-перше, утворився усталений потік висококваліфікованих фахівців до США і Канади. По-друге, потоки біженців з Угорщини після повстання (1956 р.), В'єтнаму (1975 р.) та Куби (1980 р.). По-третє, еміграція з колишніх соцкраїн після розпаду колишнього СРСР і припинення дії Варшавського договору. По-четверте, із створенням ЄС та інших економічних об'єднань вільне пересування робочої сили між країнами стало необхідною умовою нормального функціонування світового господарства.

На сучасному етапі розвитку сформувалися такі напрямки міжнародної міграції робочої сили:

- міграція з країн, що розвиваються, до промислово розвинутих країн;
- міграція в межах промислово розвинутих країн;
- міграція робочої сили між країнами, що розвиваються;
- міграція наукових працівників та кваліфікованих фахівців з промислово розвинутих країн до країн, що розвиваються [36].

В сучасних умовах міжнародні мігранти поділяються на п'ять основних категорій: іммігранти, які легально допущені в країну. Останні 25 років були періодом високого рівня легальної імміграції, викликаній соціально-політичними перетвореннями в країнах Центральної та Східної Європи; працівники-мігранти за контрактом. До 80-х рр. чисельність цієї категорії мігрантів була вкрай незначна, потім вона помітно збільшилася – до 1,5 млн осіб до кінця 2011 р. Прохання про 275 надання притулку люди направляють з політичних мотивів, а також в силу важкого економічного становища у своїх країнах; біженці. Більшість сучасних біженців живуть у спеціальних таборах, які перебувають під опікою ООН або приватних агенств.

Передумовами, які зумовлюють міжнародну міграцію робочої сили в сучасних умовах, є: незадовільні умови життя працездатного населення в окремих країнах; стабільний і порівняно високий рівень заробітної плати в

основних імміграційних центрах; соціальні можливості більш повної реалізації своїх здібностей у країнах імміграції; природні катаклізми, а також військові, політичні, релігійні, культурні гоніння і переслідування в країнах еміграції.

Причинами міжнародної міграції робочої сили є: швидке зростання населення у світовому співтоваристві. За оцінками фахівців, зміна демографічної ситуації нашої планети характеризується такими даними: 1 р. н. е. – близько 200 млн осіб; 1630 р. – приблизно 1 млрд; 1930 р. – 2 млрд; 1960 р. – 3 млрд; 1976 р. – 4 млрд; 1989 р. – 5 млрд; 2000 р. – 6 млрд; 2012 р. – 7 млрд осіб; нерівномірний економічний розвиток країн; використання досягнень сучасної науково-технічної революції, що сприяють витісненню некваліфікованої праці; особливості соціально-політичного розвитку окремих держав і регіонів; необхідність оптимізації структури населення за окремими критеріями.

Міжнародна міграція робочої сили може бути проаналізована за різними критеріями: форма міграції, тривалість, форма організації міграції, професійний склад, якісний склад [36].

Розрізняють такі форми міграції [36]:

- переміщення населення в межах однієї країни;
- внутрішня переміщення населення за межі своєї країни;
- зовнішня переміщення населення всередині держав;
- інтеграційна одного інтеграційного об'єднання.

Нині проглядаються наступні основні тенденції в розвитку міжнародної міграції робочої сили: збільшення кількості країн, що беруть участь у міграційному процесі; розширення структури міграційних потоків; удосконалення форм і видів переміщення трудових ресурсів; збільшення частки висококваліфікованих фахівців у міграційних потоках; зростання обсягів нелегальної міграції.

Міжнародна міграція висококваліфікованих кадрів одержала назву інтелектуальної міграції або «відпливу умів». До цієї категорії відносять

працівників науки, інженерів, лікарів тощо. Форми інтелектуальної міграції можуть бути різними: безпосередня еміграція, тобто виїзд на постійне місце проживання; виїзд за рубіж на контрактній основі; наймання на роботу вчених і фахівців іноземними компаніями, спільними підприємствами з іноземною участю на території країни-донора; повна оренда закордонною фірмою наукового центру, установи-донора.

Таким чином, міжнародна міграція має різні форми, однією з яких є міжнародна трудова міграція, яка характеризується рівнем безробіття та потребою трудових ресурсів в інших країнах. Основним мотивом трудової міграції є пошук вигідніших умов праці.

1.3 Економічні та неекономічні показники міграції

Міграція характеризується рядом показників економічного та неекономічного (атрибутивних) показників.

Нами проаналізовано, що наслідки міжнародної міграції робочої сили досить різноманітні. Це характерно для країн, що імпортує та експортує робочу силу. Країни, що імпортує робочу силу мають більше вигід, ніж ті, що експортує.

Кількісними показниками міжнародної трудової міграції в країнах можуть бути також і показники, що фіксуються в платіжному балансі держави на рахунках поточних операцій і класифікуються за статтями трудових доходів (виплати нерезидентам) і приватних неоплачених переказів, які являють собою оціночний грошовий еквівалент майна, що переміщується в момент їх від'їзду за кордон та наступних посилок товарів і грошей на батьківщину. Розподіл позитивного економічного ефекту, що спостерігається під час міжнародної міграції, здійснюється у формі збільшення доходів мігрантів, грошових переказів із-за кордону, в результаті зменшення виробничих витрат у країнах, що отримують грошові перекази. У статистиці платіжного балансу показники, пов'язані з міграцією робочої

сили, є частиною балансу поточних операцій і класифікуються по трьох статтях [38]:

- Трудовий дохід (виплати зайнятим) – зарплати та інші виплати готівкою або натурою, отримані приватними особами-нерезидентами за роботу, виконану для резидентів і оплачену ними. У цю категорію включаються також і всі виплати резидентів у пенсійні, страхові й інші фонди, пов'язані з найманням на роботу нерезидента. До кола приватних осіб-нерезидентів відносяться всі іноземні працівники, що перебувають у даній країні менш року, у тому числі сезонні робітники, робітники із прикордонних країн, що приїжджають у дану країну на тимчасові заробітки, а також місцевий персонал іноземних посольств.

- Переміщення мігрантів – оціночний грошовий еквівалент вартості майна мігрантів, яке вони перевозять із собою, переміщуючись в іншу країну. Вивіз майна емігрантів у натурі показується як експорт товарів із країни, а його оціночний грошовий еквівалент (немов оплата за цей експорт) – по даній статті.

- Перекази працівників – пересилання грошей і товарів мігрантами своїм родичам, що залишилися на батьківщині. У випадку пересилання товарів ураховується їхня оціночна вартість. Принципова різниця між статтею «трудові доходи» (яка в платіжних балансах деяких країн називається «виплати зайнятим») і статтями «переміщення мігрантів» та «перекази працівників» є в тому, що в статті «трудові доходи» ураховуються доходи нерезидентів, тобто тих, хто тимчасово (строком до 1 року) знаходяться в даній країні.

У той же час у статтях «переміщення мігрантів» і «перекази працівників» показуються доходи й видатки резидентів, тобто мігрантів, які виїхали з батьківщини й залишилися за рубежем принаймні строком більш ніж на рік. Ці дві статті поєднуються в рамках поточних операцій у групу приватних неоплачених переказів. Приватні неоплачені перекази – оціночний грошовий еквівалент майна, переміщуваного мігрантами в момент їхнього

від'їзду за кордон і наступні посилення товарів на батьківщину. Включає статті «переміщення мігрантів» і «перекази працівників». На практиці точно визначити, по якій саме статті повинні фіксуватися ті або інші міжнародні перекази, досить складно. Часто людина може поїхати за рубіж просто на тимчасові заробітки, але потім за якимись причинами затриматися там більш ніж на рік, ставши мігрантом. І навпаки, люди, які хочуть емігрувати за кордон назавжди, чиє майно були зареєстровано як перекази працівників, раптом вирішують повернутися на батьківщину, не проживши за рубежем і року. Загальне правило, що діє в цьому випадку, укладається в тому, що облік ведеться за станом на момент перетинання кордону, і якщо навіть пізніше з'ясується, що запис був зроблений неправильно, його, проте, звичайно не переглядають [38].

Країни, що приймають робочу силу, отримують такі переваги [36]:

- в країні, яка ввозить робочу силу, особливо кваліфіковану, прискорюються темпи зростання економіки: додатковий попит на товари та послуги іммігрантів стимулює зростання виробництва і створює додаткову зайнятість у країні їх перебування;
- підвищується конкурентоспроможність вироблених країною товарів внаслідок зменшення витрат виробництва, пов'язаного з більш низькою ціною іноземної робочої сили і можливістю стримувати зростання заробітної плати місцевих робітників в силу підвищеної конкуренції на ринку праці;
- приймаюча країна виграє за рахунок податків, розмір яких залежить від кваліфікаційної та вікової структури іммігрантів. Висококваліфіковані фахівці, вже володіють мовою приймаючої країни, відразу стають великими платниками податків;
- значний дохід приносить трансферт знань з країни еміграції. При імпорті кваліфікованих працівників і наукових кадрів приймаюча країна економить на витратах на освіту та професійну підготовку.

Так, в США 23% 88 членів Національної академії наук, 33% лауреатів Нобелівської премії іммігранти;

- іноземні робітники часто розглядаються як певний амортизатор на разі зростання безробіття: вони можуть бути звільнені в першу чергу;
- іммігранти поліпшують демографічну картину розвинутих країн, які страждають старінням населення. У Німеччині, Франції, Швеції 10% всіх новонароджених з'являються в сім'ях переселенців, у Швейцарії - 24%, в Люксембурзі 38%.

Країни - експортери робочої сили також отримують певні переваги [36]:

- зниження рівня безробіття і, як наслідок, - соціальної напруги в країні;
- безкоштовне для країни-експортера навчання робочої сили новим професійним навичкам, знайомство з передовою технологією, організацією праці;
- отримання доходів у ВКВ в результаті грошових переказів емігрантів.

Грошові перекази мігрантів становлять для багатьох держав значну частину валютних надходжень, що позитивно позначається на національному доході країни. Це - одна сторона наслідків міграції для країн-експортерів робочої сили.

З іншого боку, ці країни мають істотні втрати від експорту робочої сили [36]:

- скорочення податкових надходжень через зменшення числа платників податків;
- при постійній міграції відбувається відтік кваліфікованих, ініціативних працівників, так званий "відплив умів", що веде до уповільнення темпів зростання науково-технічного і культурного рівня країни.

За підрахунками фахівців, ці втрати становлять близько 76 млрд. дол. Можливими шляхами зняття негативних наслідків еміграції робочої сили можуть бути такі заходи держави: заборона еміграції; введення податку за "відплив умів", щоб компенсувати державні вкладення в емігрантів; створення державою високоприбуткових галузей, що здійснюють експорт робочої сили [36] .

Наслідки трудової міграції є різними для країн-реципієнтів, в які мігрують, і для країн-донорів, звідки вони виїжджають. Для країни-реципієнта позитивним наслідком трудової міграції є зростання сукупного попиту, національного виробництва та економічного розвитку. Кваліфіковані іммігранти сприяють інвестиціям у нові підприємства і проекти та інноваційному розвитку постіндустріальних країн. Багато розвинених країн відкривають програми набору IT-спеціалістів, медсестер, науковців з біології, хімії, математики та інших наук і одержують значну економію на підготуванні фахівців. Міграція населення в ЄС пов'язання зі старінням населення в цих країнах, а залучення працездатних працівників дозволяє вирішити демографічні проблеми цих країн.

Однією з найпопулярніших вакансій в США під час рецесії 2008-2010 років, за версією американського журналу «Forbes», була праця кваліфікованої медсестри. Її заробітна плата сягала від 55 до 90 тис. дол. США на рік .

У разі тимчасової міграції, коли працівники повертаються додому, велику роль відіграють здобуття ними зарубіжної освіти, переймання досвіду і традицій інших культур, розширення професійних навичок, загального світогляду, розуміння стандартів цивілізованого побуту. Ці переваги міграції добре використовує Китай, створюючи людям можливість реалізувати набутий трудовий потенціал на користь своєї країни. Проте далеко не завжди мігранти повертаються. Тоді національна економіка неповоротно втрачає висококласних фахівців, плоди їх потенціальної діяльності, витрати на освіту та підвищення кваліфікації. Скорочується кількість носіїв національної

культури, прогресивних тенденцій та ідей, представників середнього класу, який є основою стабільності суспільства. Якщо ж виїжджають молоді працівники, то зменшується підприємницька активність у національній економіці, уповільнюється економічний розвиток, погіршується репродуктивний стан населення країн-донорів. Випереджаюче скорочення національних трудових ресурсів з часом призводить до зростання потреби в іноземній робочій силі та неконтрольованої тіньової міграції. Узагалі, трудова еміграція є тільки симптомом, а не причиною неефективності економічної і політичної систем країни-донора [38].

Емігранти прагнуть не тільки отримувати високі доходи, а й розширювати більше можливостей і прав, відсутніх у неправових державах. Діти мігрантів мають значно більші шанси на виживання, доступ до гідної освіти та медичної допомоги. В умовах нинішнього зниження бар'єрів на шляху до еміграції (як політики ООН і урядів розвинених країн) протистояти вигодам еміграції можуть тільки більші вигоди для того, аби залишитися на батьківщині [39].

Аналіз міграційних процесів пов'язаний із багатьма труднощами, які зумовлені переважно неточностями обліку. Ці проблеми типові практично для усіх країн світу, причому це стосується не тільки внутрішньої, але й зовнішньої міграції. В Україні, завдяки існуванню інституту прописки, можна приблизно визначити кількість прибулих до того чи іншого населеного пункту; що ж стосується потоків вибулих, то про них органи статистики дають недостатньо достовірну інформацію, тому що люди виїжджають, не турбуючись про реєстрацію свого виїзду [38].

Той факт, що одна й та сама особа може неодноразово протягом року в'їжджати в країну й виїжджати з неї, визначає неминучість повторного обліку, що приводить у кінцевому результаті до завищення показників міграційного потоку. Виділення вперше в'їжджаючих і виїжджаючих міжнародних мігрантів із загального потоку осіб, що перетинають державний кордон, забезпечується системами національної статистики в різних країнах з

різним ступенем вірогідності, тому тільки використання альтернативних критеріїв на основі різних джерел даних може дати більш-менш реальну картину обсягу й динаміки міграційного процесу в тій або іншій країні, у регіоні та у світі в цілому.

До характеристики інтенсивності міграції (розраховуються за певний період у відсотках)відносяться [38]:

- Інтенсивність міграції по прибуттю – співвідношення чисельності прибулих та середньої чисельності населення регіону.
- Інтенсивність міграції по вибуттю – співвідношення чисельності вибулих та середньої чисельності населення регіону.
- Інтенсивність міграційного обороту – співвідношення обсягу міграційного обороту та середньої чисельності населення регіону.
- Інтенсивність результативності (сальдо) міграції – різниця між інтенсивностями міграції по прибуттю й вибуттю.

Незважаючи на наявність різних мотивів (політичних, релігійних, національно-расових), сучасні міжнародні міграції населення насамперед явище економічне, обумовлене пошуками нового місця роботи за межами рідної країни. Міждержавні переміщення робочої сили можуть мати різні економічні наслідки та призводити до виникнення досить складних проблем у країнах - експортерах та країнах - імпортерах робочої сили [38].

Також важливий аналіз грошових переказів. Країна-експортер робочої сили зазвичай отримує своєрідну плату за такий експорт у вигляді переказів назад на батьківщину частини доходів емігрантів своїм сім'ям. Це призводить до перерозподілу чистої вигоди від еміграції між країною - експортером і країною-імпортером робочої сили.

Зворотні потоки. Повертаючись на батьківщину, емігранти привозять з собою значні матеріальні цінності та солідну робочу кваліфікацію або управлінський досвід, який вони потім використовують у своїй країні. Проте дуже часто емігранти, набувши досвід та кваліфікацію, залишаються у країні, що приймає. До того ж здебільшого країну залишають найкваліфікованіші

працівники, тобто відбувається «відплив інтелекту», що призводить до зниження технологічного потенціалу країн - експортерів робочої сили, падіння їх загального наукового та культурного рівня. Безробіття. Частою причиною міграції є не відмінності у рівнях заробітної плати у різних країнах, а хронічне безробіття або неповна зайнятість. Фіскальні аспекти. Вплив іммігрантів на податкові надходження та державні витрати країни, що приймає, залежить від характеристик самих іммігрантів. Якщо іммігранти молоді, кваліфіковані, освічені, володіють мовою країни, що приймає, то вони знайдуть собі відповідну роботу і будуть платити великі податки. Якщо іммігранти некваліфіковані, не знають мови, то їм буде потрібна державна або добродійна допомога протягом декількох років, щоб вивчити мову та асимілюватись.

Окрім цього проблема імміграції ускладнюється цілою низкою позаекономічних чинників. Масову міграцію завжди супроводжують зростання соціальної напруги у суспільстві, злочинність, конфлікти на расовому, національному чи релігійному ґрунті та інші негативні явища [38].

Міжнародна міграція робочої сили має позитивні та негативні наслідки для соціально-економічного розвитку держав. Вони проявляються як у країнах, що експортують робочу силу, так і в країнах, що імпортують її, приносячи певні вигоди та втрати обом сторонам, хоча, як видно з економічного аналізу, вигод більше в країнах-імпортерах робочої сили, а в країнах-експортерах у цілому втрати перевищують вигоди.

Країни, що приймають робочу силу (імпортери), отримують такі переваги [38]:

- В країні, що ввозить робочу силу, особливо кваліфіковану, прискорюються темпи зростання національної економіки.
- Розвиваються економічно відсталі та непривабливі для місцевого населення галузі економіки. Іммігранти в багатьох країнах зайняті на важких, шкідливих низькооплачуваних роботах, на яких немає претендентів серед місцевого населення. У країнах, що активно

використовують іноземних робітників, цілі галузі економіки знаходяться в залежності від імпорту робочої сили. У Західній Європі частка іноземців у таких галузях дуже велика, і часом доходить до 70% робочої сили. У Франції іммігранти становлять 1/3 зайнятих 90 в автомобілебудуванні, у Бельгії – половину гірників, у Швейцарії – 40% усіх будівельників і т. ін.

- Приплив іноземної робочої сили дозволяє розвинутим країнам проводити переміщення національної робочої сили у високотехнологічні галузі без збитку для роботи тих секторів, звідкіля ідуть місцеві працівники.
- Зростає попит на товари та послуги потрібні іммігрантам, що стимулює зростання виробництва і створює додаткову зайнятість у країні їх перебування.
- Підвищується конкурентоспроможність вироблюваних країною товарів внаслідок зменшення витрат виробництва, пов'язаного з більш низькою ціною іноземної робочої сили і можливістю стримувати зростання або знизити заробітну плату місцевим робітникам через підвищену конкуренцію на ринку праці, що в кінцевому підсумку призводить до підвищення конкурентоспроможності самої країни-імпортера робочої сили і здобуття високого рейтингу на міжнародній арені.
- Приймаюча країна виграє за рахунок податків, розмір яких залежить від кваліфікаційної та вікової структури іммігрантів. Висококваліфіковані фахівці, що вже володіють мовою приймаючої країни, відразу стають великими платниками податків.
- Значний дохід приносить трансферт знань з країни еміграції. При імпорті кваліфікованих працівників і наукових кадрів приймаюча країна економить на витратах на освіту та професійну підготовку, соціальних програмах, а також купівлі патентів, ноу-хау, ліцензій в інших державах (так, у США 230 членів Національної академії наук,

33% лауреатів Нобелівської премії – іммігранти, за рахунок залучення іноземних фахівців США заощадили в сфері освіти і науки за період 1965–1990 рр. не менше ніж 15 млрд дол. За сучасними оцінками, чиста вигода для країни, що приймає, від залучення одного «середнього» вченого-гуманітарія становить 230 тис. дол. США, вченого у галузі суспільних наук – 235 тис. дол., інженера–253 тис. дол., лікаря–646 тис. дол.).

- Іноземні робітники часто розглядаються як певний амортизатор на випадок зростання безробіття: вони можуть бути звільнені у першу чергу.
- Іммігранти поліпшують демографічну картину розвинутих країн, які потерпають від старіння населення. У Німеччині, Франції, Швеції 10% усіх новонароджених з'являються в сім'ях переселенців, у Швейцарії – 24%, у Люксембурзі–38%.
- В країні створюється додаткова еластичність внутрішнього ринку праці шляхом посилення конкуренції у сфері пропозиції робочої сили.
- Підприємці країн, що приймають іноземну робочу силу, виграють від припливу іммігрантів ще й тому, що готовність іммігрантів працювати за порівняно низьку за стандартами даної країни заробітну плату дозволяє стримувати ріст оплати праці місцевих працівників.
- Робітники-емігранти сприяють омолодженню структури трудових ресурсів країн імміграції.
- Грошові перекази емігрантів на батьківщину сприяють розширенню реалізації товарів країн імміграції за кордоном.
- Закордонні працівники не забезпечуються пенсіями та не беруть участі у різного роду соціальних програмах [38].

Негативні наслідки, породжені імміграцією для країн, що приймають робочу силу (імпортери) [38]:

- Зміна густоти населення.

- Посилення конкуренції на ринку некваліфікованої робочої сили, що призводить до зниження реальної заробітної плати відповідних категорій місцевих працівників.
- Зростання безробіття, що, у свою чергу, погіршує економічні характеристики держави, дестабілізуючи її внутрішні ринки, пов'язані з ринком праці.
- Посилюється відтік валютних коштів за кордон.
- Зростає злочинність.
- Поряд з економічними, виникають соціальні, культурні, міжрелігійні, правові, політичні та інші проблеми.

Наприклад, сучасна міграція до країн ЄС породжує низку специфічних проблем. До основних з них слід віднести: після 2000 р. помітно збільшується частка іноземців, які працюють у сфері послуг, а не у виробничій сфері (в сталеливарній, металообробній, промисловості, автомобілебудуванні); поширення ЄС (травень 2004 р. і січень 2007 р.) породжує проблему масової міграції населення з країн, що приєдналися до «багатих» країн Союзу; значне збільшення нелегальних мігрантів. Кількість «нелегалів», що знаходяться в країнах ЄС, зросла в 1993-2003 рр. з 2 до 3 млн осіб; насамперед це вихідці з країн Північної Африки та Азії.

Як інструменти регулювання негативних наслідків міграції держави можуть використовувати імміграційні квоти і різні цензові умови в'їзду в країну, тобто застосовувати селективний принцип у залученні робочої сили із-за кордону. Країни-постачальники робочої сили (експортери) отримують такі вигоди [38]:

- Поліпшення умов життя громадян, що емігрували та членів їх сімей.
- Зниження рівня безробіття і, як наслідок, соціального напруження в країні.
- Приток працездатного населення для забезпечення трудовими ресурсами непрестижних галузей економіки та непрестижних робочих місць або вторинного ринку праці.

- Набуття емігрантами нових знань і досвіду. Відбувається своєрідний обмін досвідом та безкоштовне для країни-експортера навчання робочої сили новим професійним навичкам, ознайомлення з передовою технологією, організацією праці тощо. Для країн еміграції повернення досвідчених кваліфікованих робітників після роботи за кордоном сприяє розвитку національної економіки.
- Отримання країною-експортером додаткового джерела валютних доходів у формі грошових переказів від емігрантів, а отже, поліпшення її платіжного балансу. Ці перекази включаються до статті «Приватні перекази» платіжного балансу і становлять для багатьох держав значну частину валютних надходжень.

Розрахунки зарубіжних фахівців показують, що роль приватних переказів особливо велика для країн з середнім рівнем розвитку. У цих країнах доходи від експорту робочої сили в окремі роки перевищують надходження з решти видів зовнішньоекономічної діяльності. За даними МВФ, середня норма прибутку при експорті товарів становить 20%, послуг – 50%, а від експорту робочої сили значно вище. Наприклад, Пакистан від працюючих за кордоном отримує 2,4 млн дол. на рік, що перевищує надходження від експорту товарів і послуг у 5 разів. В Єгипті наприкінці 80-х років перекази емігрантів становили понад 3 млрд дол. на рік, а експлуатація Суецького каналу – 970 млн дол. у Португалії – 3,6; Іспанії – 2,6; Індії – 2,4; Туреччині – 2,2; Ізраїлі – 1,5. У Йємені перекази емігрантів в окремі роки у 30 разів перевищували надходження від експорту товарів і послуг. За даними на початок 90-х років близько 40 країн світу мали надходжень від мігрантів не менше як 100 млн дол., а 10 країн – понад 1 млрд. дол.

- Отримання грошей, засобів виробництва, заощаджень та товарів які трудові мігранти при поверненні на батьківщину привозять із собою. Повертаючись додому, наймані працівники привозять цінності на суму, приблизно еквівалентну здійсненим ними попередніх грошових переказів. А відтак

додачу до національного доходу країни-експортера робочої сили мож на розглядати як подвоєну суму переказів.

- Отримання валютних доходів від виїзду емігрантів за кордон у вигляді податків з прибутку фірм-посередників.

- Отримання валютних доходів від особистого інвестування мігрантів.

- Отримання валютних доходів від капіталовкладення країн-імпортерів робочої сили, що надходять в країни-експортери міждержавними каналами.

- Отримання валютних доходів від субсидії благодійних фондів і міжнародних організацій.

Негативні наслідки трудової міграції для країн-постачальників (експортерів) робочої сили [38]:

- Скорочення податкових надходжень через зменшення числа платників податків.
- Опосередковане зниження ціни національної робочої сили.
- Здійснюється старіння структури трудових ресурсів.
- Результатом масової еміграції може стати депопуляція (скорочення чисельності населення), що відбувалося в Ірландії, Греції, Португалії в 60-х рр., незважаючи на високий природний приріст у цих країнах.

Виділяючи пріоритет економічного характеру, важливо мати на увазі і зворотній бік міжнародних міграцій населення – демографічний, що значно впливає на динаміку загальної чисельності, віково-статеву й іншу структуру населення тієї або іншої країни. Так у 80-і рр. частка зовнішньої міграції в загальному приросту населення, наприклад, таких країн як США, Канада, Франція, Австралія, мала тенденцію до росту, перевищивши в середньому 25%. У США, згідно оцінок американських експертів, на іммігрантів приходилося 50% щорічного приросту населення. Недооцінка цього боку міжнародних міграцій населення на думку вчених, чревата серйозними негативними наслідками як власне демографічного, так і соціально-економічного і 93 політичного характеру для країн з малим населенням. Прикладом демографічної кризи, викликаной міграціями, може служити

Ірландія. Маючи в 1841 р. близько 6,5 млн осіб, ця країна через 50 років (у 1891 р.) нараховувала лише 3,4 млн, а в 1956 р. – 2,9 млн. За період з 1851 по 1946 р. з Ірландії емігрувало близько 4 млн осіб, а за період з 1946 по 1956 р. – 320 тисяч. Останнім часом, завдяки помітному підвищенню життєвого рівня населення і відносно високому природному приростові населення демографічна ситуація трохи покращилася – у 2002 р. чисельність цієї країни складала 3,9 млн осіб, але і в даний час за межами Ірландії (в основному в США і Великобританії) проживає значно більше ірландців, чим у самій країні.

- Виникає проблема реадаптації робітників, які повертаються після роботи за кордоном і відвикли від місцевих умов праці та життя.
- Послаблення класової солідарності трудящих.

Відплив кваліфікованих та ініціативних працівників, так званий «відплив інтелекту», призводить до уповільнення темпів зростання науково-технічного та культурного рівня країни, зниження кваліфікації її працівників та втрати наукового потенціалу. Нерідко така форма еміграції носить безповоротний характер і веде до ослаблення інтелектуального потенціалу країни-донора.

Основними каналами «відпливу інтелекту» виступають: відбір студентів і аспірантів зарубіжними університетами, які пропонують вражаючі перспективи наукової діяльності за кордоном; запрошення досвідчених спеціалістів для роботи у відділи міжнародних компаній, розташовані в даній країні або за її межами [38].

Кількісним показником міграційних процесів, як показав аналіз відносяться такі абсолютні показники, як кількість прибулих та вибулих, які визначаються на основі інституту прописки. Ці показники кількості являється абсолютним показником, який характеризує масштаби міграції. До відносних показників, що дають їй характеристику за визначений період.

Таким чином, відходячи від економічних та неекономічних причин міграції можна визначити глобальні наслідки міжнародної міграції робочої

сили. Неекономічні характеризують кількість, що виїхали за статтю. Світ у цілому виграє від міжнародної трудової міграції, оскільки свобода міграції дає людям змогу переміщуватись до країн де вони можуть внести більший чистий дохід у світове виробництво та стимулює розвиток НТП. Позитивним наслідком міжнародної трудової міграції є забезпечення перерозподілу трудових ресурсів відповідно до потреб країн, що найбільш динамічно розвиваються, призводить до концентрації працюючого населення в головних економічних центрах, дозволяє освоїти нові райони і їхні природні ресурси, сприяє ⁹⁴ підвищенню матеріального добробуту і росту професійного рівня десятків мільйонів людей. Негативним наслідком міжнародної трудової міграції в світі є надмірне розростання великих міст у країнах-реципієнтах, демографічне старіння і фемінізація населення в країнах-донорах.

Висновок до розділу 1

Аналіз теоретичних засад міграційних процесів показав, що Світовий ринок праці пов'язаний з міграцією. Міграція - це механічні переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди, на більш-менш тривалий час або з регулярним поверненням до нього . Основні види міграції - це легальна та нелегальна.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНИ

2.1 Вплив міграційних процесів на економіку країни

Нами проведено аналіз процесу впливу міграційних процесів на рівень розвитку економіки країни. Економіка України включає ряд галузей. Ключовими є агро-промисловий комплекс, що включає харчову галузь.

Для проведення аналізу міграційних процесів нами розглянуто кількість населення в країні. Вибірковий перепис населення показав, що на 1 грудня 2019 року кількість населення складала 41922670 млн. осіб, а 1990-51 838,5 (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

	Наявне населення	
	на 1 грудня 2019 року	середня чисельність у січні-листопаді 2019 року
Україна(всього)	41922670	42037936

Джерело: складено на основі [8].

Важливим показником, пов'язаним з міграцією є рівень безробіття - кількісний показник, який визначається як відношення кількості безробітних до загальної чисельності економічно активного працездатного населення країни (регіону, соціальної групи), та вимірюється у відсотках.

Таблиця 2.2

Економічно активне та безробітне населення (2019 р.)

2019	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення	Рівень безробіття, %	Зареєстрованих безробітних
1 кв.	42079,5	17216,0	15570,9	1645,1	9,6	340,7

Продовження табл. 2.2

2 кв.	42010,1	17308,7	15781,2	1527,5	8,8	287,1
3 кв.	41960,0	17385,1	15924,0	1461,1	8,4	268,2

Джерело:[21].

Як показав аналіз даних таблиці 2.2. рівень безробіття складає 8,4%.

Для розрахунку рівня безробіття береться відношення чисельності безробітного населення, розрахованого за методологією МОП, та економічно активного працездатного населення. Відповідно показнику рівня безробіття нами проаналізовано чисельність безробітного населення України, що реєструється в центрі зайнятості на регіональному та державному рівні.

Таблиця 2.3

Динаміка рівень безробіття в Україні (2010 по 2019 рр.), тис.осіб

Роки	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення	Рівень безробіття,%
2010	45778,5	20220,7	18436,5	1784,2	8,8
2011	45633,6	20247,9	18516,2	1731,7	8,6
2012	45553,0	20393,5	18736,9	1656,6	8,1
2013	45426,2	20478,2	18901,8	1576,4	7,7
2014	42928,9	19035,2	17188,1	1847,1	9,7
2015	42928,9	19035,2	17188,1	1847,1	9,7
2016	42760,5	17396,0	15742,0	1654,0	9,5
2017	42584,5	17303,6	15626,1	1677,5	9,7
2018	42386,4	17193,2	15495,9	1697,3	9,9
2019	42153,2	17296,2	15718,6	1577,6	9,1

Джерело:[21]

Як показав аналіз рівня безробіття, максимальний рівень безробіття був у 2017 році.

У таблиці 2.4 представлені негативні та позитивні наслідки для країн-донорів та країн-реципієнтів.

Таблиця 2.4

Наслідки міграції для краї реципієнтів та донорів

Для України (донор)	Для приймаючих країн (реципієнт)
Негативні наслідки:	Негативні наслідки:
· галузеві асиметрії ринку праці, зміна балансу висококваліфікованих і низькокваліфікованих кадрів · «подорожчання» внутрішнього ринку праці · імпорт трудових ресурсів з-за кордону · додаткові витрати держави на підготовку нових фахівців · відбувається «старіння» нації · зниження темпів виробництва в країні	· посилюється конкуренція з місцевим населенням · збільшується вірогідність зростання безробіття · можуть виникати конфлікти, культурні непорозуміння · наростає ризик нелегальної міграції · місцева робоча сила починає шукати роботу в іншій країні, виникають асиметрії ринку
Позитивні наслідки:	Позитивні наслідки:
· збільшення грошових переказів від трудових мігрантів · скорочення безробіття на внутрішньому ринку · частина робочої сили повертається з новими знаннями та досвідом	· притік мігрантів заповнює незатребувані робочі місця · мігранти не потребують навчання · «імпортована» робоча сила пришвидшує розвиток економіки · іноземні працівники знижують середньоринкову вартість оплати праці · мігранти стимулюють споживчий попит

Джерело: [21].

Позитивним та економічно вигідним для України є надходження грошових переказів мігрантів.

За оцінкою Світового банку, у 2018 році грошові перекази мігрантів сягнули 14,4 млрд доларів США, що майже вдвічі більше у порівнянні з 7,4 млрд доларів США у 2014 році. За даними дослідження МОМ, 21% українських трудових мігрантів мають інтерес до інвестицій у проекти з бізнесу та розвитку в Україні. За умови ефективного використання, перекази

мігрантів можуть суттєво допомогти не лише зменшити бідність, а й досягти сталого розвитку в Україні. У довгостроковій перспективі, професійні мережі та обмін досвідом, що мають місце в результаті трудової міграції, можуть додатково стимулювати продуктивність і зростання економіки. Водночас, сплеск трудової міграції призводить до зростання ризиків неналежного рекрутингу, нерегульованого працевлаштування та до погіршення умов праці трудових мігрантів – у найгірших випадках аж до торгівлі людьми і трудової експлуатації. Вразливість низькокваліфікованих працівників-мігрантів посилюється їхньою схильністю довіряти неформальним агентам.

Згідно з результатами опитування домогосподарств, проведеного Державною службою статистики України у 2017 році, 76% українських трудових мігрантів знайшли роботу за кордоном через неформальні канали і 62% працювали без трудового договору. За таких обставин потрібно більше зусиль задля захисту трудових мігрантів, починаючи зі стадії рекрутингу. Також існує необхідність зміцнення інституційного потенціалу в Україні та державах призначення трудової міграції задля максимального використання потенціалу трудової міграції та відповіді на виклики, пов'язані з відтоком професійних кадрів [13].

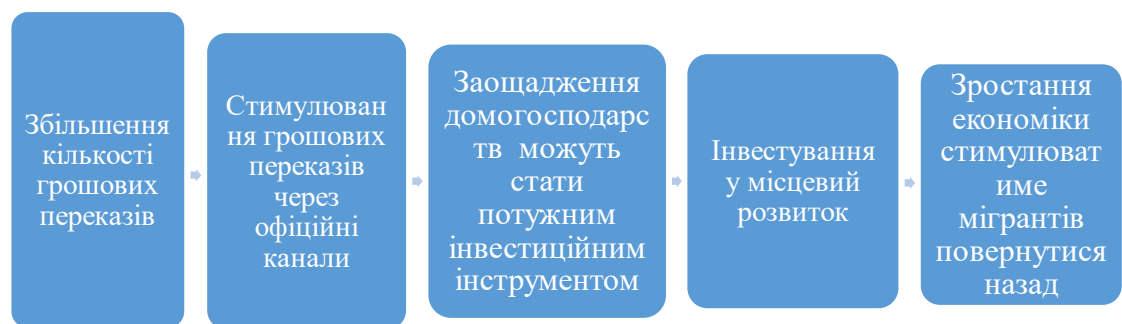

Рис.2.1.Грошові перекази мігрантів та розвиток

Джерело: [13]

Якщо проаналізувати міграційні процеси з точки зору демографічної сторони (вирішення питання «старіння нації») за таким критерієм як територіальне охоплення, варто зазначити, що за рахунок зовнішньої міграції відбувається механічний приріст населення певної країни-реципієнта, на відміну від внутрішньої міграції, що здійснюються в межах країни між окремими регіонами, містами, селами, і не передбачає вирішення даного питання.

Масштабність міграції трудових ресурсів являє собою важливу проблему сучасності як у політичному, так і в соціально-економічному понятті.

Трансформаційні процеси в економіці України призвели до суттєвого зростання міграції працездатного населення. Більш ніж 215 млн. осіб проживає за межами країн свого походження і понад 700 млн. осіб мігрує всередині них [40].

Нині кількість українських емігрантів, згідно з переписом населення країни, становить 6,5 млн. чол. або 14,4% населення України (табл.2.5). Лідируючими країнами з прийому українських емігрантів є Росія, Німеччина, США, Ізраїль, Республіка Чехія, Угорщина, Польща [13].

Таблиця 2.5

Країни з найбільшою міграцією

Країна	Млн. осіб	Доля всього населення
Мексика	11,9	10,7%
Індія	11,4	0,9%
Китай	8,3	0,6%
Україна	6,6	14,4%
Бангладеш	5,4	3,3%
Пакистан	4,7	2,5%

Продовження таблиці 2.5

Велика Британія	4,7	7,5%
Філіппіни	4,3	4,6%
Туреччина	4,3	5,6%
Єгипет	3,7	4,4%
Казахстан	3,7	23,6%
Німеччина	3,5	4,3%
Італія	3,5	5,8%
Польща	3,5	8,2%

Джерело: складено на основі [13].

Нами проведений аналіз і визначено, що міграція є міжтериторіальним процесом, за інших рівних умов інтенсивність міграційних потоків обернено пропорційна відстані між регіонами. Останнім часом все більше ризиків виникає у зв'язку з еміграцією висококваліфікованих спеціалістів та молоді, і внаслідок неповернення до України після отримання освіти за кордоном. Країни ЄС проводять політику залучення висококваліфікованих іммігрантів, молодих спеціалістів з числа іноземних студентів. Натомість в Україні втрата цих категорій працівників негативно позначається на віковій та освітньо-кваліфікаційній структурі робочої сили, що може гальмувати економічне зростання. Враховуючи сучасні політичні умови, проведення антитерористичної операції та продовження економічної кризи, існує тенденція до зростання еміграції, зростання мотивації до працевлаштування за кордоном та трансформації тимчасової трудової міграції на постійну, об'єднання сімей мігрантів у зарубіжних державах, водночас із збільшенням нерегульованого сегменту української еміграції за кордон [41].

Це може призвести до погіршення становища українців у зарубіжних державах, остаточну втрату для України багатьох мігрантів та їхніх нащадків, значне зменшення обсягів валютних надходжень від мігрантів. Попри серйозні виклики, спричинені масовою трудовою міграцією, держава залишається пасивною у справі повернення висококваліфікованих мігрантів і студентів та сприяння їх реінтеграції в українське суспільство, заохочення переказів їхніх заробітків на Батьківщину та їх ефективного використання. Недостатньо використовується могутній економічний та інтелектуальний потенціал і старих, і нових, тобто тих, що склалися внаслідок трудової міграції, діаспор, здатних за умови належної державної підтримки та конструктивної співпраці бути провідниками інтересів України за кордоном, сприяти розвитку міжнародних торгово-економічних та культурних зв'язків.

Внутрішня міграція в Україні, яка могла б бути альтернативою зовнішній міграції, відбувається поза планами і програмами регіонального розвитку. Вона спрямована до найперспективніших з точки зору умов життя та працевлаштування регіонів, передовсім столиці, формується з найактивніших представників сільських поселень та депресивних регіонів, що звужує перспективи їх розвитку, посилює регіональні диспропорції. Ураховуючи соціально-економічну ситуацію, міграційна привабливість України в порівнянні з іншими країнами, які приймають мігрантів, невисока. Підстави імміграції дещо звужені і обмежені передовсім прибуттям іноземних студентів та нечисленних працівників.

В Україні відсутні програми заохочення репатріації закордонних українців, вихідців з України та їхніх нащадків. Попри жорстку конкуренцію за кваліфіковані трудові ресурси на міжнародному ринку праці не існує системи залучення висококваліфікованих спеціалістів з за кордону, здатних сприяти інноваційному розвитку економіки країни, не виправдано обмежені можливості виходу на український ринок праці

найбільш підготовленої й інтегрованої частини іноземців, якими є іноземні студенти, що отримали освіту в Україні [41].

За даними аналізу, лише 26,8% трудових мігрантів працювали за кордоном у відповідності з отриманою кваліфікацією, 36% трудових мігрантів були зайняті на роботах, які не вимагали кваліфікації, майже 30% - міняли кваліфікацію, як зазначає прес-служба Нацбанку. Як повідомляв УНІАН, за даними опитування соціологічної групи "Рейтинг", кількість українців, які хочуть переїхати на постійне місце проживання в іншу країну, за рік зросла з 30% до 35% серед 1200 опитаних респондентів у віці від 18 років і старше. Для 72% респондентів основною мотивацією в бажанні працювати за кордоном є високий рівень зарплати в інших країнах. 70% опитаних сказали, що хотіли б, щоб їх діти або онуки навчалися за кордоном [41].

Аналіз динаміки міграційних процесів показав, що потоки мігрантів зростають в зв'язку з рівнем життя в нашій країні.

2.2. Оцінка міграційних процесів в Україні

Зростання відкритості українського суспільства неминуче приводить до дедалі більшого втягнення України в міжнародний обмін робочою силою. Перехід до ринкової економіки створює реальні умови для формування ринку праці. Одною з важливих рис його становлення є різке зростання міграційних процесів як усередині країни, так і за її межі.

Посилення територіальної міграції населення зумовлюється такими причинами:

по-перше, структурною перебудовою економіки і пов'язаними з нею зростанням безробіття, процесами роздержавлення власності й приватизації, які супроводжуються збільшенням мобільності капіталу, його інтенсивним міжгалузевим і географічним переливанням;

по-друге, нерівномірністю в розміщенні продуктивних сил, суттєвими відмінностями в соціально-економічних умовах життя в селі і в місті, в різних регіонах країни;

по-третє, різким погіршенням екологічної ситуації в окремих регіонах;

по-четверте, інтенсифікацією міграційних процесів на національному ґрунті;

по-п'яте, розширенням зовнішньоекономічних зв'язків України, а також лібералізацією режиму виїзду громадян за кордон.

Становлення ринкових методів господарювання відбувається в умовах гострих кризових явищ в економічному, соціальному і політичному житті. Ринкова трансформація економіки України здійснюється вкрай непослідовно й безсистемне, що призводить до зростання негативних явищ, поглиблення господарського хаосу.

Почуття постійного занепокоєння в населення країни викликають два чинники, що загрожують його фізичній та економічній безпеці: безпрецедентне зростання бандитизму і насування масового безробіття.

Проблема масового безробіття і зuboжіння широких мас населення може бути частково вирішена за рахунок міграції, виїзду частини громадян України за її межі в пошуках роботи і засобів проживання. Не секрет, що через постійне погіршення соціально-економічної й морально-психологічної ситуації в Україні еміграційні настрої в населення зростають. Але якщо раніше основним мотивом еміграції був етнічний, то в останній період таким став економічний фактор.

Загалом у найближчій перспективі є підстави очікувати безпрецедентного впливу за кордон продуктивної робочої сили з усіх регіонів України, що загрожує підризом трудового потенціалу багатьох сфер виробництва, науки, культури, освіти, медицини [1].

Міграційні процеси завжди відігравали визначну роль у демографічному розвитку України. З початку періоду незалежності

постійні внутрішні міграції в нашій країні в основному відбувалися між містами: 40% – переважно з малих міст у великі, 30% припадало на переселення з села в місто, 15% – з міста в сільську місцевість і тільки 10% – між селами. 70% усіх цих мігрантів переселялися в межах своїх областей.

У середині 1990-х ця загальна тенденція дещо порушилася через невизначеність з умовами проживання у містах у період економічної кризи. Проте пізніше вона відновилася.

Незначні міжобласні потоки мігрантів в основному спрямовуються із західного регіону до східних та південних областей. Частина з них в минулому становили організовані мігранти, переселення яких стимулювала держава. Найбільше додатне сальдо міжрегіональних міграцій в кінці XX – на початку XXI ст. було характерне для Києва. Маятникові міграції, як правило, здійснюються у великі міста з сіл і малих міст.

На території України сформувалися два великі райони інтенсивних маятникових трудових міграцій: східний (Донецька і Луганська області) та західний (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська). Цьому сприяли густа сітка транспортних шляхів у них, а також високий рівень розвитку індустрії на Донбасі та велика густота сільського населення у західних областях.

Причини постійних і маятникових міграцій в основному економічні та навчальні, що спричиняли соціальну мобільність. Передусім, люди їхали у пошуках роботи, кращих умов життя. Тоталітарна держава цілеспрямовано недооцінювала сільськогосподарську працю, залишала селян безправними заручниками колгоспної системи. Тоді як у місті дешево можна було купувати продукти харчування, вироблені селянами, а також отримувати безкоштовно житло, більшу зарплату та інше [42].

Таблиця 2.6

Міграційний рух населення у 2019 році

	Кількість випадків прибуття	Кількість випадків вибуття	Міграційни й приріст, скорочення (–)
Україна	576032	554520	21512

Джерело: складено на основі [8].

Динаміка прогнозованих змін в працездатному віці (згідно з віковим діапазоном, прийнятим для міжнародних оцінок – 15-64 років) населення на 1000 осіб для України представлена в табл. 2.7. Як бачимо, в Україні очікується стабільне зменшення чисельності представників відповідної вікової групи.

Таблиця 2.7

Прогнозовані зміни в працездатному віці (15-64 років) населення середній варіант(на 1000 осіб)

2015-20	2025-30	2035-40	2045-50
-2401	-1324	-1268	-1719

Джерело: складено на основі [43].

Результати демографічного прогнозу, розробленого фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень, також показують, що в Україні спостерігатиметься постійний демографічний спад. Тому питання ефективної міграційної політики, за рахунок якої можна б було компенсувати даний негативний аспект на сьогодні є досить актуальне для України. У період між 1991 і 2012 роками загальна чисельність населення скоротилася більш ніж на 7 млн. осіб внаслідок різкого зниження

народжуваності і 136 негативного сальдо міграції. У дослідженні стверджується, що дана тенденція зберігатиметься, а загальна чисельність населення скоротиться ще на 10 млн. до 2050 року. Крім того, до 2050 року, за прогнозами, майже половина населення матиме вік понад 45 років. Частка осіб віком 60 років і більше збільшиться до 2050 року в 1,5 разу, а осіб віком 80 років і більше за цей же період збільшиться в 3,4 рази [13].

Мігранти мають наміри й повертатися на батьківщину. Найбільше мігрантів повернулося з таких чотирьох країн: Російська Федерація (33%), Польща (19%), Італія (9%) та Чеська Республіка (9%). Як і очікувалося, імовірність повернення трудових мігрантів зростає з віком [44].

Грошові перекази мають, безумовно, істотний позитивний вплив на загальний бюджет домогосподарств (ДГ), до яких належать трудові мігранти, що переказують гроші, забезпечуючи в такий спосіб основне джерело доходу середнього бюджету ДГ. Грошові перекази становлять майже 50% бюджету тих ДГ, що отримують грошові перекази й мають у своєму складі довгострокових трудових мігрантів, і 60% бюджету тих ДГ, що отримують грошові перекази й мають у своєму складі короткострокових трудових мігрантів [44].

Висновок до розділу 2

Аналіз динаміки міграційних процесів показав, що кількість осіб, що виїжджають за кордони країни з кожним роком, кварталом, місяцем зростає. На це є окремі причини, основна з яких рівень заробітної плати та загальний рівень життя.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ЗМЕНШЕННЯ РІВНЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1 Фактори впливу на процес міграції

На сучасному етапі розвитку світової економіки на процес міграції впливає багато факторів, що формуються за певних економічних, політичних, правових та географічних умов.

Аналіз наукових публікацій показав, що деякі науковці [47]; [48]; [49] визначають п'ять груп факторів впливу на міжнародну міграцію, а саме: економічні, політичні, соціальні, культурні та екологічні (табл. 3.1). Також важливим фактором світової міграції є інтеграція національних економік та глобалізація. Адже їх розвиток та посилення сприяє активізації міграційних процесів, оскільки створює перспективи та можливості для головного чинника міграції – пошуку людьми кращих умов життя для себе та своїх родин.

Таблиця 3.1

Фактори впливу на міжнародну міграцію населення

Фактори «виштовхування»	Фактори «притягання»
Економічні	
Низька заробітна плата	Висока заробітна плата
Низька якість життя	Висока якість життя
Високий рівень безробіття	Наявність вільних робочих місць
Економічна нестабільність	Стабільний розвиток економіки
Обтяжлива система оподаткування	Ліберальна система оподаткування
Політичні	
Відсутність дискримінації	Розвинена демократія
Політична нестабільність	Стабільність політичної системи
Корумпованість владних структур	Відсутність корупції

Продовження табл. 3.1

Соціальні	
Низька якість освіти	Висока якість освіти
Погані умови праці	Гарні умови праці
Недоступна система охорони здоров'я	Доступна та високоякісна система охорони здоров'я
Відсутність можливостей для професійної самореалізації	Наявність можливостей для професійної самореалізації
Культурні	
Релігійні переслідування	Свобода віросповідання
Етнічна дискримінація	Відсутність етнічної дискримінації
Расова дискримінація	Відсутність расової дискримінації
Екологічні	
Забруднене навколишнє середовище	Краща екологічна ситуація
Низька якість питної води та їжі	Чиста питна вода та екологічно безпечна їжа

Джерело : [48], [49].

Аналіз факторів впливу на міжнародну міграцію населення показав, що для українських трудових мігрантів основними факторами «притягання» є висока якість життя закордоном, висока заробітна плата, можливість професійної самореалізації, стабільна політична система та високоякісна освіта [50, с. 123]. А серед факторів «виштовхування» - економічна та політична нестабільність, низька заробітна плата та ін.

В Україні основними причинами міграції є незадоволеність рівнем життя і безпеки, місцем та умовами проживання, становищем (неможливість знайти престижну роботу, реалізувати себе на рівні своїх здібностей). Нові вагомі фактори, що спричинили нові потоки міграції сформувалися під впливом військових дій та економічної кризи. Як показав аналіз, в динаміці 2010-2014 рр. факторами впливу на міграційних рух населення були:

незадовільні умови та оплата праці; професійно-кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці країни; низький рівень соціальної захищеності населення; незадоволеності якістю життя та перспективами розвитку держави; обмежені можливості професійної реалізації в країні, то у 2014-2020 рр. головними чинниками є такі, як: політична та економічна криза; відчуття незахищеності та невпевненості в майбутньому на фоні втрати стабільного життєвого укладу; втрата державного контролю над територіями в зоні АТО; низький рівень національної безпеки, погіршення кон'юнктури ринку праці через економічний спад, зростання податкового навантаження на працюючих, малий і середній бізнес, обмеження можливостей ведення бізнесу через корупцію. За таких умов важливим є вирішення міграційних проблем, що потребує удосконалення соціально-економічної політики держави в цілому, підвищення рівня та якості життя населення, створення умов зацікавленості жити і працювати в Україні, що дозволить зменшити негативні міграційні тенденції, загальмувати відтік економічно активного населення за межі держави [45].

На сучасному етапі основні тенденції розвитку міжнародної міграції робочої сили визначають так [51]:

- поширення міграційних процесів трудових ресурсів практично на всі країни світу;
- головний напрям міграції трудових ресурсів з країн, що розвиваються, та країн із перехідними економіками у найрозвиненіші країни;
- активізація міграційних процесів з однієї розвиненої країни в іншу;
- посилення міждержавних переселень у межах країн, що розвиваються;
- пожвавлення маятникової міграції між країнами з перехідними економічними системами;

- виникнення нової форми міграції трудових ресурсів – міграції науково-технічних кадрів;
- посилення тенденції «відтік мозку» у розвинені країни;
- зростання частки «молодої міграції»;
- розширення обсягів нелегальної міграції, зумовлене жорсткішою міграційною політикою США і країн Західної Європи, які прагнуть обмежити трудові ресурси.

На сучасному етапі розвитку міжнародна міграція робочої сили перетворилася на суттєвий економічний, соціальний та гуманітарний фактор розвитку як країн походження, так і тих, що приймають. Кожна з сторін, яка бере участь у процесі обміну трудовими ресурсами, намагається здобути для себе конкретну користь. В сучасних умовах Україна у міжнародному міграційному процесі є країною-постачальником трудових ресурсів рук на європейський і світовий ринок праці. Однак, і в такому випадку є низка економічних вигод, а саме [1]:

- зниження рівня безробіття і пом'якшення тим самим соціальної напруженості у суспільстві;
- значну частину заробітної плати емігранти переказують на Батьківщину, що поповнює валютний фонд країни (кошти, що пересилаються іммігрантами становлять, за різними оцінками, 25-30 млрд. дол. США);
- розроблені МОП рішення дають Україні право ставити питання про отримання компенсації за підготовку робочої сили від країн — можливих користувачів її трудових ресурсів.

Крім того, міждержавні трудові міграції — важливий чинник надходження в країну нових технологій, досвіду роботи, перебудови професійної та кваліфікаційної структури зайнятості, швидкого й ефективного пристосування до умов світового ринку.

Проте цілком очевидним є те, що масовий відплив продуктивної і кваліфікованої робочої сили, особливо вчених і спеціалістів, завдає Україні

значних економічних, інтелектуальних та моральних збитків. Виїзд кваліфікованих кадрів, молодих спеціалістів негативно впливає на професійну структуру працездатного населення, погіршує його статеві-віковий склад. Також еміграція негативно відображається на соціальній складовій економіки, тому що, як правило, супроводжується вимушеним розривом сімейних зв'язків, їх послабленням.

Тому міграційна політика України має спиратися на міждержавні угоди з країнами-потенційними користувачами робочої сили [1]. Такі угоди, крім правової й соціальної захищеності співвітчизників за кордоном, повинні передбачати планомірний, цілеспрямований відбір кадрів, їх професійну підготовку й перепідготовку на місці, до виїзду за кордон, застережувати умови проживання і, як уже зазначалося, компенсацію за підготовку кадрів нашою державою (витрати на виховання, освіту, оздоровлення та ін.). Важливою функцією української дипломатії має стати захист інтересів громадян України за кордоном, незалежно від того, в якій країні вони перебувають [1].

Необхідним є створення спеціалізованих бірж праці — для посередництва з наймання українських громадян на роботу за кордоном. Такі біржі брали б на себе функцію підбору робочих місць, укладання контрактів, гарантували б додержання угод стороною, що приймає [1].

Головними чинниками масової еміграції є такі [1]:

- різниця в умовах життя і рівні заробітної плати в Україні й країнах Заходу;
- відсутність перспектив професійного зростання для багатьох здібних людей;
- економічна та політична нестабільність у країні й невизначеність шляхів виходу з неї;
- відсутність безпеки громадян.

Аналіз показав, що наслідки міграційних процесів для України носять переважно негативний характер, що пов'язано, перш за все, з втратою

найпродуктивнішої частки трудового потенціалу, впливом інтелектуального потенціалу, поступовою втратою Україною суб'єктності, посиленням соціальної напруги, загостренням криміногенної та політичної ситуації в країні, та свідчать про те, що в сучасній Україні, незважаючи на вже існуючу певну кількість нормативноправових документів, законодавчу базу, існування органів, що займаються питаннями міграції, активізацію діяльності уряду в цій сфері, відсутня цілісна модель міграційної політики та чіткий механізм регулювання міграційних процесів, що не дозволяє ефективно управляти механічним рухом населення [45].

За таких умов для України важливим є вивчення досвіду регулювання міграційних процесів як країн-експортерів з метою збереження трудового потенціалу в межах країни, так і країн-імпортерів з метою підвищення рівня його мобільності та залучення іноземної робочої сили до вітчизняного ринку праці.

3.2. Державне регулювання міграційних процесів

Глобальна міграція як важливий чинник, що впливає на соціально-економічний розвиток, на сучасному етапі набуває тенденцій, які регламентують державну міграційну політику більшості країн світу. Виходячи із цього кожна держава має розробляти свою стратегію розвитку виходячи із тенденцій впливу глобальної міграції.

Чинниками, що протидіють глобальній міграції з боку окремої держави є формування потужної соціально-економічної, правової та політичної інфраструктури, яка може забезпечити оптимальні умови для життєдіяльності громадян на території своєї держави [52].

Інститути інфраструктури ринку робочої сили покликані забезпечити вирішення таких завдань:

- скоригувати пропорції зайнятості залежно від інтересів суб'єктів ринку;

- сприяти реалізації права на працю і одержання трудового доходу;
- сприяти організації допомоги населенню в працевлаштуванні;
- сприяти подоланню дисбалансів між попитом і пропозицією робочої сили та проводити превентивну роботу зі сприяння зайнятості для попередження дисбалансу на ринку робочої сили;
- сприяти співробітництву найманих працівників і роботодавців на ринку робочої сили на засадах соціального партнерства;
- разом з іншими ланками, які обслуговують ринок капіталів, товарів і послуг, визначати ступінь свободи руху робочих місць (їх створення та ліквідацію) та переливання (вивільнення, перерозподіл) робочої сили між сферами зайнятості, галузями господарства і територіями;
- координувати діяльність владних структур, систем праці й зайнятості, освіти і соціального захисту, органів, які здійснюють підготовку та реалізацію інвестиційної політики, стратегію в галузі оплати праці та формування доходів населення, а також громадських організацій трудящих та асоціацій роботодавців.

Важливим є соціально-економічний розвиток країни та політика створення робочих місць, забезпечення реалізації демократичних засад. Ці фактори можуть регулювати міграційні потоки в умовах сучасного світу.

Міжнародні міграційні процеси потребують регулювання з боку держав, що беруть участь в обміні трудовими ресурсами. Система міждержавного регулювання міграційних процесів включає в себе двосторонні та багатосторонні міждержавні угоди щодо використання праці мігрантів та їх соціально-економічного захисту й прав, рішення міжнародних економічних організацій щодо міграції робочої сили: Міжнародної організації праці (МОП), Міжнародної організації з міграції (МОМ) .

Регулювання міжнародної міграції робочої сили (ММРС) здійснюється на різних рівнях за допомогою адміністративно-правових і економічних

методів, міжнародними організаціями, міжурядовими угодами. Це допомагає досягти мети, яку ставлять країни — експортери та імпортери робочої сили.

Міжнародна міграція - одна з особливостей сучасного розвитку світової економіки з урахуванням її обсягу, динаміки та впливу на країни. Міграційні процеси впливають не тільки на економічне, але й соціальне, культурне та політичне середовище. З одного боку, вони можуть мати негативний вплив, а з іншого боку – стимулювати економічний розвиток, сприяти притоку висококваліфікованої робочої сили, технологій, створювати нові робочі місця.

Процес регулювання міграції включає в себе низку методів, а саме [1]:

1) адміністративно-правові методи, які включають:

а) законодавство про юридичний, політичний і професійний статус іммігрантів;

б) національні служби імміграції, які проводять:

- контроль за в'їздом іммігрантів до країни;
- видають дозвіл на в'їзд на роботу;
- видають дозвіл на перебування іммігрантів у країні;

в) міжурядові угоди з регулювання міграції робочої сили;

2) економічні методи:

а) вербування іноземних робітників, що включає такі стимули для імміграції робітників:

- надання роботи;
- порівняно високий рівень заробітної плати;
- житлові умови;
- отримання кваліфікації й освіти;
- медичне обслуговування тощо;

б) залучення приватних посередників до вербування іммігрантів;

в) видача ліцензій, які дозволяють вербувати робітників за кордоном.

В системі державного регулювання міграційними процесами важливе значення має міграційна політика, яка залежить від соціальної політики в цілому. Міграційна політика за своєю суттю має територіально-диференційований характер.

Міграційна політика впливає на міграційну поведінку, яка є одним з видів, елементів соціальної поведінки, сукупністю дій чи вчинків, які логічно приводять до міграції населення. Міграційна політика проводиться, перш за все, так, щоб впливати на умови, що формують міграційну поведінку. Міграційна поведінка зумовлена способом життя, реальною соціальною практикою, розподілом робочих місць, відмінностями в умовах життя населення. Міграційна політика повинна впливати на сукупність усіх факторів: стан сфери зайнятості, відмінності в умовах життя населення, спосіб життя населення, щоб через них впливати на міграційну поведінку людини [53].

Міграційна політика реалізується на різних рівнях залежно від параметрів її суб'єктів. При цьому всі учасники міграційної політики розглядаються як її суб'єкти в різних ступенях активних елементів цієї діяльності. Серед суб'єктів міграційної політики можуть бути як органи державної влади та місцевого самоврядування, так і громадські організації, підприємства, малі соціальні групи, окремі індивіди. Будь-яка сім'я або окрема людина, що беруть участь у міграційному процесі, вибудовують свою міграційну поведінку з урахуванням вимог зовнішнього середовища, власних потреб та наявних ресурсів, тим самим здійснюючи власну міграційну політику.

Міграційна політика проводиться на рівні окремих господарюючих суб'єктів, які залучають мігрантів до роботи й стимулюють для цього їх переселення. Свою міграційну політику в межах чинного законодавства проводять громадські організації. На рівні розробки й реалізації державної міграційної політики діють, в першу чергу, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, Державна міграційна служба України,

Міністерство закордонних справ України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, органи місцевого самоврядування [53].

У міграційній сфері головним завданням органів державної влади та місцевого самоврядування є врахування інтересів усіх суб'єктів, поєднання всіх рівнів міграційної політики при збереженні балансу між ними. Державна міграційна політика повинна орієнтуватися не тільки на все суспільство, але й на суспільства окремих регіонів, на потреби й цінності окремої особистості.

Міжнародна міграція робочої сили регулюється на різних рівнях, зокрема:

- національний — сукупність заходів окремої держави щодо здійснення міграційної політики у своїй країні;
- міжнародний — система заходів міжнародних організацій щодо здійснення регулювання ММРС;
- інтеграційний — методи, які застосовуються країнами — учасницями інтеграції щодо регулювання ММРС в рамках інтеграційного об'єднання.

На національному рівні, як правило, регулювання здійснюється шляхом прийняття і виконання державних міграційних програм, спрямованих на:

- обмеження припливу іноземної робочої сили (імміграції);
- стимулювання мігрантів до повернення на батьківщину (реєміграції).

Контролю і регулюванню підлягають соціальний, віковий та професійний склад мігрантів, рівень в'їзду та виїзду іноземних працівників.

На національному рівні міграційна політика представлена сукупністю законодавчих, інституційних, інформаційно-аналітичних та інших заходів окремої держави. Міграційна політика будь-якої країни покликана

моніторити процеси трудової міграції, їх сучасні тенденції і явища, оперативно реагувати на кон'юнктуру та контролювати їх з метою підпорядкування загальнонаціональним і регіональним інтересам та особистим потребам мігрантів [54].

Існує декілька основних функцій державної міграційної політики [54], серед яких:

- регулятивна (упорядкування зовнішніх міграційних потоків шляхом прийняття нормативно-правових актів; укладання дво- і багатосторонніх договорів; регулярної участі в роботі міжнародних інститутів, що опікуються питаннями міждержавної міграції населення);
- моніторингова (контроль за розгортанням міграційних процесів, протидія злочинним каналам нелегальної міграції тощо);
- інтегруюча (залучення іноземних мігрантів до суспільного життя завдяки отриманню ними права на проживання чи громадянства, забезпеченню гідного соціального захисту, сприянню в безпосередній адаптації на новому місці);
- дипломатична (пошук та прийняття практичних рішень, спрямованих на подолання конфліктних ситуацій, спричинених активізацією міграційного руху).

На сучасному етапі розвитку світової економіки більшість країн одночасно експортує власну та імпортує іноземну робочу силу. З огляду на цілісну структуру державної міграційної політики зазвичай утворюють дві основні складові: еміграційна та імміграційна. Аналіз міжнародного досвіду показав, що на різних історичних етапах в міграційній політиці держави провідну роль може відігравати будь-яка з них, визначаючи у цілому сутність національного управління міграційними процесами.

Безпосередній контроль за розгортанням міграційних потоків здійснюється на основі національного законодавства, яке є основоположним при формуванні міграційної політики держави. Окрім створення

національної правової бази, запорукою успішної реалізації державної міграційної політики є формування інститутів, відповідальних за управління зовнішньою трудовою міграцією; належне кадрове впорядкування спеціалізованих органів державної влади; забезпечення достатньої матеріальної та фінансової бази регулювання міграційного руху; утвердження наукового та інформаційного супроводу управлінського процесу [54].

Важливе місце у структурі міграційної політики займає еміграційна складова. Основою еміграційної політики є регулювання трьох основних стадій еміграційного процесу, що включає виїзд національних трудових ресурсів за кордон, їх перебування в чужій країні, а також повернення додому. Основою нормативно-правової бази, на яку спирається еміграційна політика є Конституція держави, національного законодавства, дво- і багатосторонніх міжнародних угод.

Як показав аналіз, організація державою еміграційного контролю передбачає досягнення таких цілей [54]:

- забезпечення зворотного характеру зовнішньої трудової міграції;
- реалізація права громадян на свободу переміщень та працевлаштування;
- належний захист прав та інтересів робітників у країнах перебування;
- покращення ситуації на національному ринку праці (завдяки скороченню безробіття або від отримання потрібних йому фахівців після повернення трудових мігрантів, що освоїли нові спеціальності, на батьківщину);
- обмеження виїзду працюючих у тих секторах економіки, забезпечення яких кваліфікованими кадрами є недостатнім;
- сприяння регулярному надходженню в країну і ефективному використанню міграційного капіталу на користь національної економіки;

- нарощування експорту вітчизняної продукції.

Досягнення цих цілей покликане забезпечити сталий соціально-економічний розвиток держав, що експортують робочу силу.

На сучасному етапі чимала кількість країн, насамперед розвинуті держави Заходу, у своїй міграційній політиці пріоритетне місце відводять імміграційній складовій.

До основних цілей, які має на меті імміграційна політика держави, необхідно віднести:

- захист національного ринку праці від небажаної конкуренції внаслідок неконтрольованого притоку заробітчан із-за кордону;
- посилення національної безпеки в умовах активізації транснаціональної організованої злочинності, світового тероризму тощо;
- збереження або модифікація етнокультурної структури населення;
- задоволення потреб національної економіки в робочій силі певної спеціалізації;
- забезпечення раціонального (ефективного) використання іноземних трудових ресурсів;
- вирішення нагальних проблем, пов'язаних із загостренням демографічної кризи;
- реалізація відповідних заходів щодо належного облаштування, адаптації та інтеграції іммігрантів в приймаючому суспільстві.

Функції міждержавного та внутрішньодержавного розподілу робочої сили, регулювання обсягу та структури міграційних потоків дедалі більшою мірою виконують міністерства праці, внутрішніх та закордонних справ, а також спеціально створені державні та міждержавні органи. В деяких країнах працедавець має отримати дозвіл на працевлаштування потенційного іммігранта в міністерстві внутрішніх справ та у відповідній профспілці. Згідно з прийнятою в міжнародних відносинах практикою країни, які

обмінюються робочою силою, визнають пріоритет норм міжнародного права над національним законодавством [1].

Важливим елементом імміграційної політики західних держав є встановлення юридичного статусу мігрантів, що визначає їхні соціально-економічні, трудові, житлові та інші права, закріплені як у міжнародних угодах, так і в національних законодавствах. Цей статус позбавляє іноземних робітників політичних прав, обмежує в більшості випадків їх участь у профспілковій діяльності, регламентує строки перебування мігранта в країні зайнятості. У Швейцарії, наприклад, іммігрантам заборонено протягом року міняти місце роботи, протягом двох років — професію та місце проживання, заборонено брати участь у профспілковій діяльності. Подібні за змістом законодавства щодо іммігрантів діють також у Бельгії, Нідерландах, Франції, ФРН, Швеції та інших країнах.

Разом з тим засоби державного регулювання імміграції в різних країнах дещо відмінні. Французький та бельгійський уряди, наприклад, заохочують сімейну інтеграцію і проводять курс на обмеження загальної кількості іноземців, що перебувають у країні. Німецький уряд установив обмежувальний кількісний ценз для іноземців у районах країни з їх надто високою питомою вагою і здійснює ротацію іноземних працівників у цілому [1].

Засоби й методи реалізації міграційної політики західних країн змінюються залежно від конкретної ситуації на ринку праці. Так, в умовах дефіциту трудових ресурсів у західноєвропейських країнах уряди цих держав уживали заходів до заохочення імміграції, в тому числі й нелегальної. Коли ж інтереси монополій почали вимагати зниження рівня імміграції, держава поставила перешкоди новому припливові іноземної робочої сили.

На сучасному етапі у країнах Європи та Європейського Союзу постало питання про можливі наслідки цього процесу на ринку робочої сили. Активно обговорюється перспектива припинення використання праці іммігрантів із країн «третього світу». На запровадженні найсуворіших

обмежень наполягають передусім уряди Франції, ФРН та Великої Британії, в яких переселенці із слаборозвинутих регіонів становлять абсолютну більшість серед іммігрантів.

Державне регулювання міграційних процесів дає позитивні результати, але має дошкульні місця. Контроль за рівнем в'їзду іноземців, здійснюваний усіма урядами країн імміграції, безумовно, сприяє дозуванню їхнього припливу залежно від виробничих потреб й ситуації на ринку праці. В такий спосіб попереджається спалах соціального напруження, який міг би виникнути за масового припливу іноземців в умовах власного масового безробіття. Навіть з урахуванням існування двох ринків праці — для іммігрантів та для своїх працівників — уникнути конфронтації між ними було б важко. Регулювання надає організованого й певною мірою планомірного характеру найманню, розподілові й використанню імпортованої робочої сили [1].

Одним із важливих методів регулювання імміграції працівників є укладання міжнародних угод, які можуть бути дво- і багатосторонніми. Основна їх мета полягає у тому, щоб ввести кількісні обмеження в процес трудової міграції. Так, у січні 1991 р. на Віденській конференції було прийнято спільне комюніке з метою нейтралізації хвилі неконтрольованої еміграції з країн колишнього СРСР [1].

Аналіз світового досвіду показав, що однією з важливих складових діяльності Міграційної служби є забезпечення ефективного контролю за трудовою міграцією. Саме трудова міграція, зумовлена дією економічного чинника, найчастіше перетворюється в нелегальну. Лише частина нелегальних мігрантів притягується до відповідальності, переважна більшість залучені в діяльність тіньового сектора економіки, завдаючи тим самим колосального збитку державному бюджету.

В умовах швидких кількісних та якісних змін світових міграційних процесів, що відбуваються під впливом глобалізації, зростає значення засобів та механізмів їх регулювання, надання ним організованого, безпечного та

неконфліктного характеру. Основним елементом управління міграціями є міграційна політика як національних держав, так і їх об'єднань. Значення та вимоги до міграційної політики в сучасному світі закономірно зростають.

По-перше, без ефективної міграційної політики неможливим є використання переваг від міграції в інтересах розвитку, по-друге, спроможність національних урядів належним чином регулювати міграційні процеси є передумовою успішного розвитку міжнародного співробітництва у цій сфері, без якого регулювання міграцій як багатостороннього процесу неможливе.

Враховуючи наростання обсягів міжнародних переміщень, їх різнохарактерність та різновекторність, завдання держави щодо регулювання міграційних процесів надзвичайно ускладнюються. Крім іншого, держави обмежені в своїх діях унаслідок декларованих ними принципів поваги до прав людини та взятих на себе міжнародних зобов'язань. Тому питання змісту, предмету, сутності та особливостей міграційної політики привертає дедалі більшу увагу як політиків-практиків, так і науковців [46].

Регулювання, які здійснює держава в межах ринку праці має такі види [1]:

- захисне, призначене для обмеження дій, які призводять до незахищеності різних груп населення;
- заохочувальне, направлене на створення умов, в яких можуть здійснюватись і розвиватись певні форми діяльності;
- обмежувальне, яке здійснюється для виключення дій окремих осіб або груп таким чином, щоб вони не могли одержати переваги перед іншими;
- директивне регулювання, яке передбачає вплив уряду на ринок праці з врахуванням інтересів населення;
- регулювання за допомогою економічних фінансових заходів (податків, субсидій), які сприяють росту пропозиції на ринку праці або зростанню зайнятості.

Більшість країн використовують селективний підхід до іммігрантів, тобто приймаюча країна відбирає ту робочу силу, яка їй найбільше потрібна [1]:

- працівники, готові за мінімальну оплату праці виконувати важку, шкідливу, брудну і некваліфіковану роботу, — будівельники, підсобники, шахтарі, сезонні робочі, некваліфіковані робітники нафтогазової сфери;
- спеціалісти нових і перспективних галузей — програмісти, вузькоспеціалізовані інженери;
- представники рідкісних професій — гранувальники діамантів, реставратори картин, вузькоспеціалізовані лікарі;
- спеціалісти зі світовим ім'ям — музиканти, артисти, вчені, спортсмени, лікарі, письменники;
- великі бізнесмени, які переносять свій бізнес у приймаючу країну.

Держава також застосовує квотування іноземної робочої сили залежно від потреб країни у додатковій робочій силі загалом та у розрізі окремих галузей економіки зокрема.

Законодавство приймаючої країни висуває переважно наступні вимоги до всіх іммігрантів [1]:

- належна професійна кваліфікація та досвід роботи (3—5 років);
- відповідний стан здоров'я, вік та політико-соціальні погляди іммігранта;
- зобов'язання повернутися на батьківщину через певний період часу.

Реєміграцію стимулюють і приймаючі країни, і країни походження мігрантів. Приймаючі країни під тиском профспілок (які основну причину безробіття вбачають у великій кількості іммігрантів) впроваджують наступні програми [1]:

1. Програми стимулювання реєміграції (широкий спектр заходів, від примусової репатріації нелегальних іммігрантів до надання матеріальної допомоги тим, хто бажає повернутися на батьківщину).

2. Програми професійної підготовки іммігрантів для того, аби вони могли на батьківщині влаштуватися на вище оплачувану і престижну роботу.

3. Програми економічної допомоги країнам масової еміграції.

Країни походження мігрантів застосовують заходи стимулювання реєміграції у випадку економічного зростання на тлі дефіциту робочої сили або в разі погіршення вікової структури населення (загострення демографічної кризи), що фактично ми й можемо спостерігати наразі в Україні та Російській Федерації.

Важливою формою регулювання міграції з боку держави є встановлення кількісних квот на в'їзд іммігрантів до країни. Сенс кількісних обмежень полягає в тому, що за їхньою допомогою забезпечується поступовість напливу іммігрантів до країни, виключається їх безконтрольний в'їзд, а отже, зводяться до мінімуму можливі негативні зовнішні ефекти.

Крім того, у межах встановленої квоти країни, які приймають робочу силу, діють вибірково, відбираючи іммігрантів для допуску у країну. Перевага надається мігрантам, які володіють значним людським і фінансовим капіталом.

Для іммігрантів існують також певні обмеження за станом здоров'я. Так, багато країн відмовляють у в'їзній візі хворим на СНІД, особам з психічними захворюваннями, наркоманам та ін. Ускладнено або заборонено імміграцію і для людей, які мають кримінальне минуле, членів екстремістських політичних чи релігійних організацій.

У деяких випадках імміграція заохочується з урахуванням певних етнічних або культурних характеристик мігрантів. Тобто ставиться завдання, щоб у державу прибувало населення певної етнічної чи культурної належності, наприклад до Ізраїлю – євреї, до Німеччини – німці, до Російської Федерації – російськомовне [38].

Разом із тим визначальною залишається кількісна оцінка населення у соціально-економічному контексті. Якщо чисельність населення визнано оптимальним, зусилля держави спрямовуються на стабілізацію такої ситуації, забезпечення лише паритетного обміну населенням із зарубіжними країнами з акцентом на якісні характеристики мігрантів (наприклад, залучення висококваліфікованих спеціалістів з-за кордону, направлення молоді на навчання в зарубіжні держави і забезпечення умов для її повернення) [38].

У разі надлишкового населення приплив іммігрантів обмежується правовими, адміністративними, економічними заходами, інколи заохочується виїзд людей. У таких випадках за мету ставиться зменшити пропозицію робочої сили, а отже, напруження на ринку праці та рівень безробіття, знизити попит на товари та послуги, досягти рівноваги між кількістю населення та наявними природними ресурсами. Ще однією метою може бути збільшення валютних надходжень від емігрантів з-за кордону, які сприяють збільшенню інвестицій у країні та її розвитку.

На сучасному етапі у світі розроблено чисельні регіональні домовленості щодо регулювання міграційних процесів. Їх найбільш розвиненим і різнобічним прикладом є спільна міграційна політика Європейського Союзу. Вона варта першорядної уваги, адже, з огляду на євроінтеграційні прагнення України, напрацювання ЄС у цій сфері мають враховуватися при удосконаленні міграційної політики нашої держави. Крім того, країни ЄС є чи не основним напрямом міграції населення України, тому міграційна ситуація та міграційна політики в Європі вочевидь впливає на міграційну поведінку українців [38].

Науковцями, що вивчають питання міграції [38] сформульовано принципи імміграційної політики, що водночас є й основними напрямками діяльності в міграційній сфері, накреслено необхідні заходи та засоби для їх реалізації. Перший принцип – створення ясної та прозорої системи правил та процедур з метою забезпечення легальної імміграції. Це передбачає

надання громадянам третіх країн необхідної інформації? легальний в'їзд та перебування на території ЄС, гарантування їхніх прав, які мають бути наближені до таких, якими користаються громадяни ЄС, забезпечення гнучкої спільної візової політики, передовсім стосовно тимчасових візитів, а також поїздок з освітньою та професійною метою [38].

Відповідно до другого принципу, економічна імміграція має відповідати потребам ринку праці ЄС, причому не лише за кількістю, а й за якістю, тобто за професійно-кваліфікаційним складом, сприяти економічному зростанню. Реалізація цього принципу не повинна суперечити правам мігрантів, як і преференціям, якими на ринку праці користуються громадяни ЄС, а також праву кожної країни-члена визначати обсяги економічної імміграції на свою територію, має відбуватися у тісній співпраці з соціальними партнерами, роботодавцями та місцевою владою. Для забезпечення потреб ринку праці ЄС було запропоновано організовувати професійне навчання потенційних мігрантів, у т. ч. у країнах походження, визнавати набуту на батьківщині кваліфікацію, сприяти працевлаштуванню іммігрантів, передусім жінок, а також розвитку підприємницької діяльності іммігрантів.

Не менш важливим принциповим напрямом міграційної політики ЄС є інтеграція іммігрантів у країнах перебування – двосторонній процес, в якому беруть участь і іммігранти, і суспільство прийому[38].

Наступний принцип – солідарність, що передбачає взаємну довіру та справедливий розподіл відповідальності між країнами-членами. Складовою солідарності є співпраця з третіми країнами, надання допомоги у розбудові систем міграційного менеджменту та законодавства в країнах походження та транзиту мігрантів. ЄС очікує від партнерів спільних зусиль у справі запобігання нелегальній міграції, натомість пропонує співпрацю у сфері мобільності робочої сили, передусім на основі циркулярності, тобто тимчасових, проте повторюваних поїздок.

Одним із головних є запобігання нелегальній міграції. Єврокомісія акцентує увагу країн- членів на тому, що масові легалізації нелегальних мігрантів не є ефективним засобом міграційного менеджменту і мають бути припинені. Заходи із запобігання нелегальній міграції включають також повернення нелегалів на батьківщину, розвиток співпраці в цьому питанні як між країнами-членами, так і країнами походження мігрантів.

Таким чином, державне регулювання міграції робочої сили розглядається як цілеспрямована діяльність органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації пріоритетів міграційної політики, регламентації чисельності та якості робочої сили в країні шляхом запровадження відповідних юридично-правових, економічних, фінансових, організаційних, інформаційних і соціальних заходів.

Висновок до розділу 3

Аналіз шляхів зниження рівня міграції показав, що на формування міграційних процесів впливають політичні, економічні, соціальні, географічні, екологічні та інші фактори. Україна є країною підвищеного міграційного ризику, це пов'язано з реформуванням державної міграційної політики та зі зростанням відтоку трудових ресурсів та висококваліфікованих кадрів в країни ближнього і далекого зарубіжжя.

ВИСНОВКИ

Нами проведено аналіз міграційних процесів в Україні, на основі якого зроблені наступні висновки. На основі аналізу теоретичних основ міграції визначено сутність світового ринку праці. Ринок праці –це система суспільних відносин, пов'язаних з купівлею і продажем трудових послуг працівників (послуг праці).

Визначено, що ринок праці змінюється в залежності від різних форм зайнятості та рівня безробіття. Основними проблемами, пов'язаними з міграцією населення є рівень безробіття та рівень життя населення. До прикладу, рівень безробіття України на кінець 2019 року складав 8,4 %.

Аналіз процесу трудової міграції показав, що рівень безробіття, який являється важливим показником міграції в 2018 році був максимальним за аналізований період.

Визначено, що міжнародний ринок праці включає в себе регіональні, місцеві ринки праці.

Основним видом міграції є трудова, хоча мотивами для переїзду є не лише пошук роботи, а й навчання, що надається в інших країнах, також з метою возз'єднання сім'ї та проживання.

Характеристика переміщення робочої сили з однієї країни в іншу дозволили визначити основні види міграції. Міжнародна міграція робочої сили, яка характеризується переміщенням робочої сили з однієї країни в іншу. Визначено основні види міграції, до яких відноситься легальна та нелегальна. Також розрізняють: сезонну, тимчасову, постійну та маятникову.

Наслідки міжнародної міграції робочої сили досить різноманітні. Це характерно для країн, що імпортують та експортують робочу силу. Країни, що імпортують робочу силу мають більше вигід, ніж ті, що експортують.

Вплив держав на міграційні процеси відбувається у формі регулювання кількісного та якісного складу мігрантів, захисту їх прав і

свобод і може здійснюватися прямо чи опосередковано.

Заохоченню реєміграції сприятиме механізм пільгового кредитування реємігрантів на придбання житла, збільшення кількості робочих місць в Україні, підвищення рівня оплати праці, вихід з військово-політичної кризи. Доцільно спростити механізм здійснення приватних переказів коштів з-за кордону. Мету аналізу роботи досягнуто і всі намічені завдання вирішено.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуткевич С. О. Міжнародна економіка: підруч. / С.О. Гуткевич, М.Д. Корінько, М.І. Пугачов, Ю.М. Сафонов. – 2-е вид., доповнене – Х.: «Діса-плюс», 2015. – 420 с.
2. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія / О.А. Малиновська. – К.: НІСД, 2018. – 472 с.
3. Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні / В. Капітан // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32.–С. 474–481.
4. Малиновська О. Трудова міграція населення України / О. Малиновська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-nearfuture-part-1>
5. Ляшенко О. Особливості трудової міграції України / О. Ляшенко, Ю. Шампанюк // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 121–125. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_32
6. Кизима І. Чинники зовнішньої трудової міграції населення України / І. Кизима // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2009. – № 15. – С. 365–369.
7. Finstat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finstat.info/srednyaya-zarabotnaya-plata-v-ukraine>.
8. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
9. Міграція як чинник розвитку в Україні. – К.: МОМ, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf
10. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів вибіркового модульного дослідження з питань трудової міграції в Україні /

Міжнародна організація праці, Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-budapest/documents/publication/wcms_244746.pdf.

11. Forbes. Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/nation/1410211-geografiya-migraciyi-kudi-yizdiliukrayinci-v-2015-roci-i-hto-vidviduvav-ukrayinu>.

12. Міграція як чинник розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.

13. Міграція в Україні: факти і цифри. – К., 2013. – 16 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iom.org.ua/ua/pdf/UKR%20FF_F.pdf.

14. Статистика / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.

15. Петроє О. Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України / О. Петроє, В. Васильєв // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. – 2015. – № 4. – С. 93–100. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_4_16.

16. Офіційний сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

17. Гуткевич С.О. Інвестування: навчальний посібник / С.О. Гуткевич. – Полтава, 2011. – 214 с.

18. Міжнародний менеджмент. Підручник / С.О. Гуткевич, Г.В. Дмитренко, І.Г. Оніщенко, Ю.М.Сафонов. - Кафедра, 2015. – 546 с.

19. Міжнародна економіка: підручник/ за ред.проф. Гуткевич С. О. Харків Діма плюс, 2015.

20. Міністерство закордонних справ України : [Електронний ресурс] <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/ifo-projects>

- 21.Фінансовий портал Мінфін – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
22. International Monetary Fund // [Електронне джерело]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/en>
23. Модель розвитку галузей економіки / за ред. проф. Гуткевич С.О. – К.: НТУУ «КПІ», 2011.
24. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий досвід, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія/ упоряд. Ю.І. Римаренко; за ред. Ю.Римаренка. - К.: Довіра, 1998.- 912с.
25. Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція/ О. Пургіна, С. Сардак. - К.: Академія, 2007. -312 с.
26. Малиновська О.А. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку / О.А Малиновська. – К.: НІСД, 2010. - 32 с.
27. Позняк А.В. Современная миграционная ситуация и проблемы формирования миграционной политики в Украине [Электронный ресурс] / А.В. Позняк - режим доступа: [demoskop.ru>weekly/2007/0285/analit07.php](http://demoskop.ru/weekly/2007/0285/analit07.php).
28. Радько А.А. Миграционные процессы и приоритеты государственной миграционной политики. - ВІСНИК ЖДТУ, 2012. - № 3 (61). – С. 291- 294.
29. Гальчинський А.С. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / заг. ред. А. С. Гальчинський [та ін.]. - К. : Національний ін-т стратегічних досліджень, 2004. - 268 с.
30. Міжнародна економіка : підручник / [А. П. Румянцев та ін.] ; заг. ред. А. П. Румянцев ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - 3.вид., перероб. і доп. - К. : Знання, 2006. - 480 с.
31. Міжнародна економіка : підручник / Д. Лук'яненко, А. Поручник, Я. Столярчук. - Київ : КНЕУ, 2014. - 762 с.
32. Офіційний сайт Міжнародної організація праці в Україні [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io>

33. Офіційний сайт Міжнародної організації з міграції в Україні [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://iom.org.ua/ua>

34. Migration in Ukraine: facts and figures [Електронний ресурс] / The official web-site of International Organization for Migration. – Режим доступу: www.iom.org.ua/

35. В.М. Тарасевич, О.О.Завгородня, В.К. Лебедева Міжнародна економіка: Підручник / За ред. В.М. Тарасевича. – К.: Центр навчальної літератури, 2006.–224с.

36. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка: навч. посібник. Видання 2-ге перероб. та доп. / Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова, В.В. Ковалевський [та інш.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2008.-1467с.

37. А. П. Голікова, О. А. Довгаль .Міжнародні економічні відносини: підручник / За редакцією А. П. Голікова, О. А. Довгаль. – Х. : ХНУ імені В. Н.Каразіна, 2014.–602с.

38. Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція : навч. посіб. / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак. –Д. : – Вид-во ДНУ, 2009. – 352 с.)

39. Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська / Міжнародна економіка : навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. ; за заг. ред. С. М. Макухи. - Х. : Право, 2012.-192с.)

40. Амеліна І. В. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. / Амеліна І. В., Попова Т. Л., Владимиров С. В. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 256 с.

41. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи / Режим доступу: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>

42. Іонцев В.А. Світ у дзеркалі міжнародної міграції / Гол. ред. В.А. Іонцев. Наукова серія: Міжнародна міграція населення: Вип.10.М., 2007

43. Migration Profiles - Common Set of Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esa.un.org/MigGMGProfiles/MPCSI.htm>

44. Дослідження та діалог щодо політики у сфері міграції і грошових переказів в Україні [Електронний ресурс] // Міжнародна організація з міграції (МОМ), Представництво в Україні. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://iom.vh.lucky.net/sites/default/files/mom_migraciya_uk_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.

45. Безуглий П. Г., Донецький національний університет імені Василя Стуса/ЧИННИКИ ТА НАСЛІДКИ МІГРАЦІЙНОГО РУХУ В УКРАЇНІ 2018

46. Малиновська О.А. М20 Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія / О.А. Малиновська. – К. : НІСД, 2018. – 472 с. ISBN 978-966-544-298-1

47. Зеркіна О.О. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». – 2010. – Вип. 1. – С. 106-108.

48. Савіцька О. П. Особливості міграційних процесів населення в умовах глобалізації / О. П. Савіцька, В. В. Цоньо // Науковий вісник НЛТУ України. - 2013. - Вип. 23.17. - С. 295-303. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2013_23.17_49

49. Кваша О. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України / О. Кваша // Економіка і суспільство. – 2017. – № 10. – С. 535–540.

50. Ляшенко О. Особливості трудової міграції України / О. Ляшенко, Ю. Шампанюк // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 121–125. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_32.

51. Пахуча Е. В. Розвиток міграції робочої сили як форми міжнародних економічних відносин / Е. В. Пахуча // Бізнес-навігатор. - 2017. - Вип. 4-1. - С. 39-43.

52. Войтович Р. Глобальна міграція та її виклики суспільному розвитку / Р. Войтович // Збірник наукових праць Національної академії державного

управління при Президентові України. - 2010. - Вип. 2. - С. 3-15. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2010_2_3

53. Шевцов А. Л. Державне регулювання міграційних процесів як основна функція міграційної політики / А. Л. Шевцов // Держава та регіони. Сер. : Державне управління. - 2013. - № 3. - С. 41-46. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drdu_2013_3_10

54. Сафонов Ю. М. Міграційна політика та міграційні процеси в Україні / Ю. М. Сафонов // Інтелект XXI. - 2015. - № 3. - С. 6-13. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2015_3_3